

Bogusław Abramek

Wielokulturowa osada w Bębnowie nad Wartą na st. 2, gm. Konopnica

---

Rocznik Wieluński 4, 115-147

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bogusław Abramek

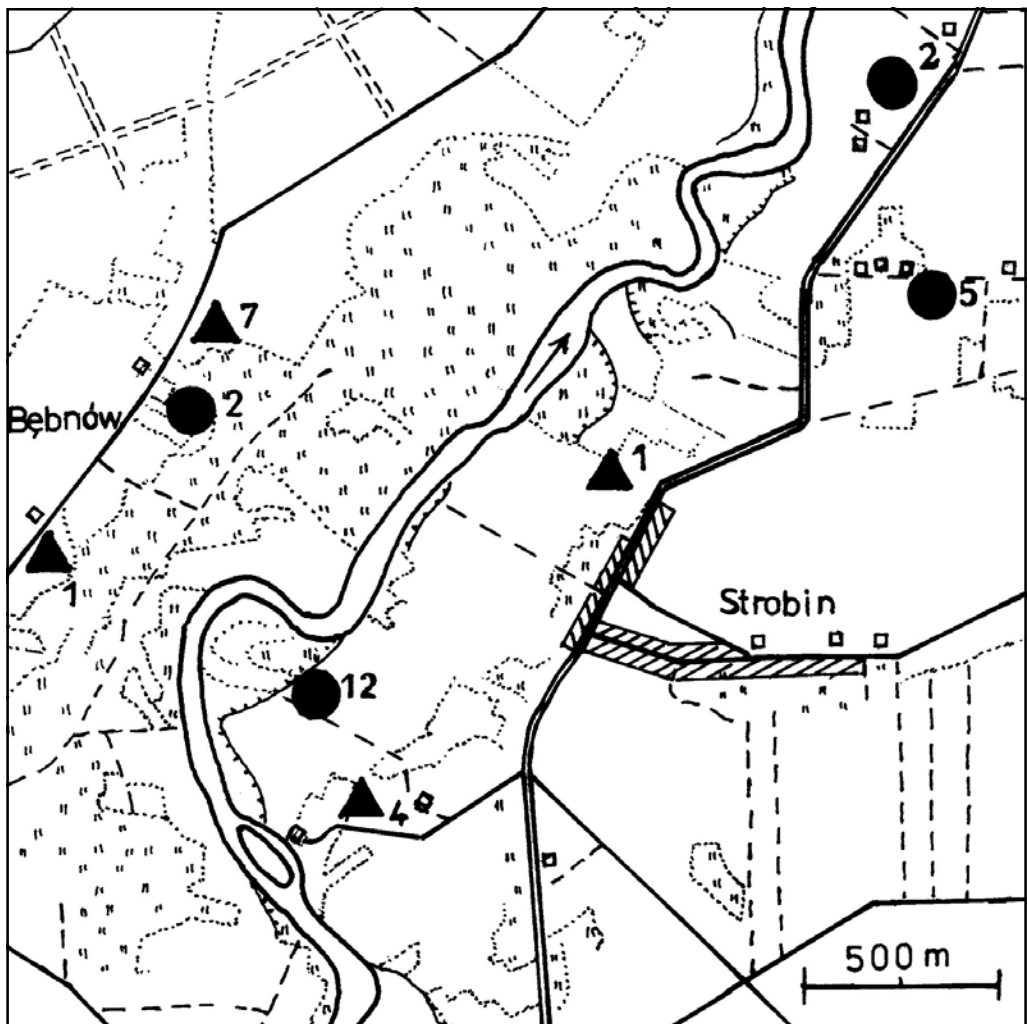
WIELOKULTUROWA OSADA W BĘBNOWIE NAD WARTĄ NA ST. 2, GM. KONOPNICA

Bębnow położony jest po lewej stronie rzeki Warty naprzeciw Strobina i około 22 km na północny-wschód od Wielunia. Na arkuszu AZP stanowisko to oznaczono nr 28. Zajmuje ono część zachodniego stoku drugiej nadwarciańskiej terasy, której kulminację oraz urwisty i dość wysoki brzeg porasta w tym miejscu brzozy z zagajnik i sosnowy lassek.

Stanowisko odkryto w roku 1980 podczas penetracji najbliższej okolicy wokół cmentarzyska kultury przeworskiej na st. 7 w Konopnicy (Ryc. 1), badanego wówczas przez wieluńskie muzeum¹. W odległości około 250 m na południe od tego cmentarzyska znajdowano na powierzchni pola ułamki ceramiki kultury łużyckiej i kultury przeworskiej, m.in. z facetowanymi brzegami, wykazujące znaczne podobieństwo stylistyczne z najstarszą ceramiką z cmentarzyska. To podobieństwo było głównym powodem przeprowadzenia wstępnego rozpoznania stanowiska-osady w roku 1985, podczas którego zbadano obszar o powierzchni ok. 400m². Efektem tych badań było odkrycie 27 różnych obiektów osadniczych, w tym 19 jam, 8 palenisk, oraz niewielkiego skupiska ceramiki w wykopie IV (tabl. XII: 4). Obecność ułamków ceramiki także na powierzchni sąsiednich pól wskazuje, że rozpoznano tylko niewielką część osady, ciągnącej się dalej głównie w kierunku południowym i zachodnim od zbadanego obszaru. Pozyskany materiał zabytkowy obejmuje ceramikę, fragmenty glinianych plackowatych talerzy, drobne kawałki brązowych przedmiotów, bryłki polepy, oselkę, kamienne gładziki, glinianą tarczkę-zawieszkę, nieliczne i słabo zachowane kości zwierzęce oraz kilka bryłek żużli.

---

¹ B. Abramek, *Cmentarzysko ciałopalne kultury przeworskiej w Konopnicy, stanowisko 7, województwo sieradzkie*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” (dalej SRM), t. 4, 1987, cz.1, s. 57-79; t. 5, 1988, cz.2, s. 77-134; t. 6, 1989, cz.3, s. 81-131.

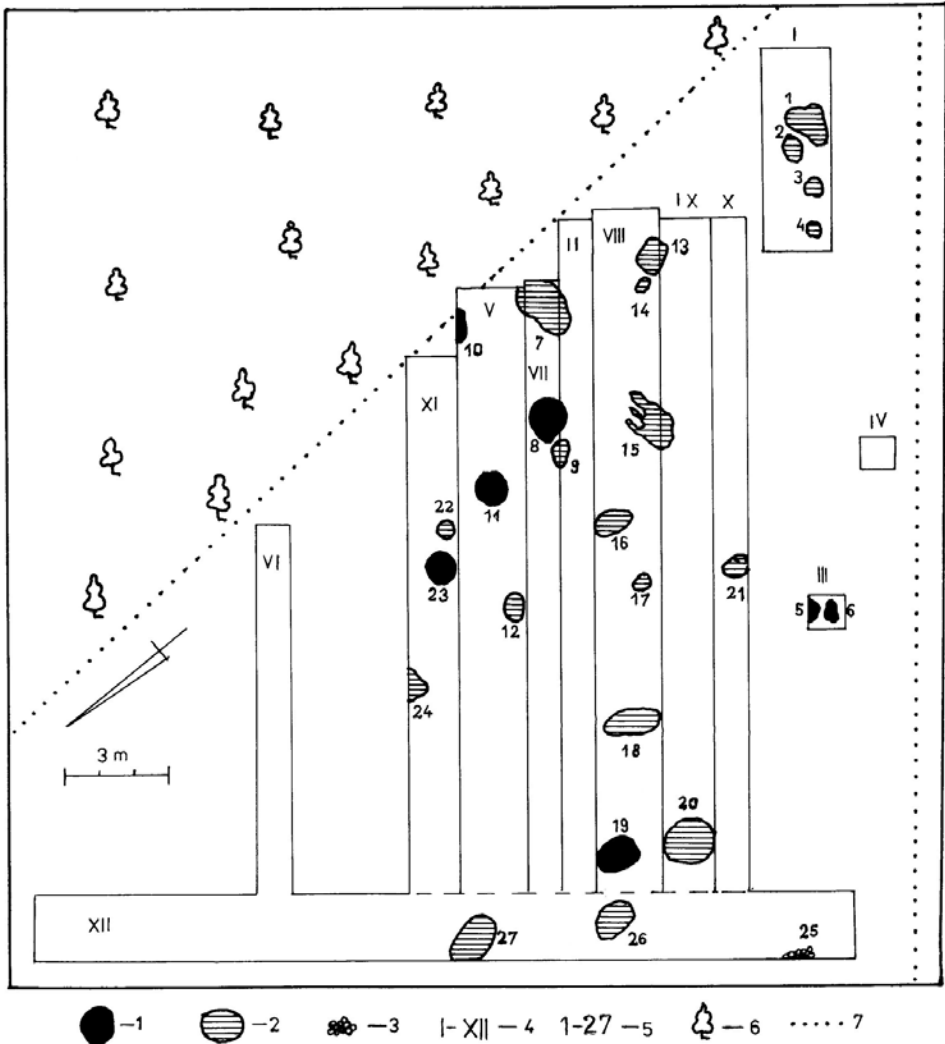

Ryc. 1. Osada w Bębnowie, st. 2, pow. Wieluń na tle pobliskich stanowisk kultury łużyckiej, kultury pomorskiej i kultury przeworskiej. Strobin, st. 1 – cmentarzysko kultury pomorskiej, Strobin, st. 2 – osiedle obronne kultury łużyckiej z materiałami kultury pomorskiej, Strobin, st. 4 – cmentarzysko z grobami kultury łużyckiej, kultury pomorskiej i kultury przeworskiej, Strobin, st. 5 – osada z materiałami kultury łużyckiej i pomorskiej, Strobin, st. 12 – osada późnolateńska, Bębnow, st. 1 – cmentarzysko kultury łużyckiej z III-V okresu epoki brązu, Konopnica, st. 7 – cmentarzysko kultury przeworskiej.

W sumie odkryto nieco ponad 620 ułamków naczyń lepionych ręcznie, wzbogacających dotychczasową bazę źródłową w odniesieniu do problematyki przemian osadniczych i kulturowych nad górną Wartą, począwszy od III-IV okresu epoki brązu do początków kultury przeworskiej włącznie, i z tego powodu zdecydowano się na jego opublikowanie.

1. MATERIAŁY

Obiekt 1 - jama mało regularna o zabarwieniu brązowym i ciemnobrunatnym, zalegająca na gł. około 50 cm (tabl. X: 1). Inwentarz: kawałek prostokątnej brązowej blaszki-okucia (tabl. I: 4), 6 ułamków różnych naczyń lepionych ręcznie, w tym 2 fragmenty wylewów kubków z brzegami o gładzonej powierzchni barwy brązowej i szaroceglastej z drobnoziarnistą domieszką schudzającą i okru-

Ryc. 2. Bębnow, st. 2, pow. Wieluń. Rozmieszczenie wykopów z odkrytymi obiektami. 1 – paleniska, 2 – jamy, 3 – skupisko kamieni, 4 – numeracja wykopów, 5 – numeracja obiektów, 6 – brzozywy zagajnik, 7 – granice pola.

chami miki (tabl. I: 1, 3), 2 ułamki grubościennego miniaturowego naczynka barwy szaroceglasto-beżowej z drobnoziarnistą domieszką (tabl. I: 2). Jama kultury łużyckiej.

Obiekt 2 - jama o brunatnym wypełnisku odkryta na gł. 40 cm (tabl. X:2). Inwentarz: razem 11 ułamków ceramiki, w tym wyróżniono 5 fragmentów starannie wykonanej czarki barwy brunatno-szarobeżowej z domieszką piasku (tabl. I: 5), 2 fragmenty naczynia jajowatego o chropowaconym brzuścu barwy szarokremowo-ceglastej z mieszaną domieszką schudzającą z dodatkiem miki (tabl. I: 6), 2 ułamki wylewów naczyń późnolateńskich - cienkościennego z rozszerzonym brzegiem (tabl. I: 7) oraz ułamek naczynia grubościennego, chropowaconego znalezione na wierzchu wypełniska jamy. Jama kultury łużyckiej.

Obiekt 3 - jama owalna o ciemnobrunatnym wypełnisku odkryta na gł. 35 cm (tabl. X: 3). Inwentarz: 6 kawałków brązowej spiralki o trójkątnym przekroju i 2 inne kawałki przedmiotów brązowych (tabl. I: 9-10), miniaturowe i mało starannie wykonane naczynko stożkowate barwy szarobrazowo-brunatnej z drobnoziarnistą domieszką schudzającą (tabl. I: 11), 13 ułamków chropowaconych brzuśców z rowkami palcowymi barwy brunatnej i szarobrazowej, w tym ułamek wylewu z brzegiem naczynia jajowatego (tabl. I: 12), 14 drobnych ułamków naczyń gładzonych barwy ceglaskremowej i brązowo-brunatnej z 4 fragmentami wylewów (tabl. I :8, 17), ułamek brzuśca barwy ceglasto-popielatej z poziomą listwą i drobnoziarnistą domieszką schudzającą (tabl. I: 13), kawałek osetki z piaskowca (tabl. I: 15), kilka drobnych bryłek polepy z odciskami bierwion (tabl. I:14) oraz 4 ułamki naczyń późnolateńskich znalezionych na wierzchu wypełniska jamy. Jama kultury łużyckiej.

Obiekt 4 - mała owalna jama o brunatnym wypełnisku, zalegająca na gł. 30 cm (tabl. X: 4). Inwentarz: 2 drobne i mało charakterystyczne okruchy ceramiki.

Obiekt 5 - palenisko o czarnym, smolistym wypełnisku odkryte częściowo na gł. 38 cm (tabl. X: 7). Inwentarz: ułamki donicowatego kubka barwy ceglaskremowej z drobnoziarnistą domieszką (tabl. II: 1), ułamek wylewu naczynia o rozszerzonym i facetowanym brzegu oraz gładzonych ściankach barwy brunatnej (tabl. I: 2). W wypełnisku paleniska były także drobne, przepalone kostki. Jama kultury przeworskiej.

Obiekt 6 - palenisko o identycznym zabarwieniu jak poprzednio (tabl. X: 8). Inwentarz: 13 drobnych ułamków naczyń obustronnie gładkich barwy brunatno-popielatej i czarnej, w tym 3 ułamki wylewów z facetowanymi brzegami (tabl. II: 5). Palenisko kultury przeworskiej.

Obiekt 7 - jama owalna i mało regularna o wypełnisku brunatnym i ciemnobrunatnym odkryta na gł. 30 cm (tabl. X: 5). Inwentarz: razem 21 ułamków wielu naczyń ręcznie lepionych barwy czerwono-ceglastej i brunatno-popielato-kre-

mowej, wśród których wyróżniono: 5 fragmentów wylewów z brzegami oraz kawałek dna i partii przydennej (tabl. II: 6-9), 10 fragmentów brzuśców obmazanych gliną z rowkami palcowymi i dość gęstą, mieszaną domieszką schudzającą. Jama kultury łużyckiej.

Obiekt 8 - palenisko kształtu owalnego o czarnym i ciemnobrunatnym wypełnisku z licznymi węgielkami na spodzie (tabl. X: 6). Głębokość zalegania ok. 32 cm. Inwentarz: mały uszkodzony przedmiot gliniany o częściowo złuszczonej powierzchni barwy brązowo-kremowej wykonany z tłustej gliny (tabl. II: 21), zachowany w połowie okrągły wisior gliniany ze znakiem krzyża po jednej stronie (tabl. II: 24), 2 ułamki z załomu brzuśców zdobionych żłobkami (jeden częściowo przepalony), drugi z nalepionym guzkiem stożkowym (tabl. II: 17-18), ułamek wylewu czerpaka barwy brunatnej z utraconym taśmowatym uchem (tabl. II: 15), kawałek grubego i mało starannie wykonanego ucha z gruboziarnistą domieszką schudzającą (tabl. II: 19), ułamek plackowatego talerza z ornamentem paznokciowym (tabl. II: 20), 8 drobnych ułamków wylewów naczyń gładzonych i chropowaconych barwy brunatno-brązowo-popielatej i ceglasto-popielatej z drobną i średnioziarnistą domieszką schudzającą (tabl. II: 10-14, 16), 77 drobnych i mało charakterystycznych ułamków brzuśców wielu naczyń (kilka wtórnie przepalonych), gładzonych i chropowaconych z rowkami palcowymi oraz mieszaną domieszką schudzającą, kilkanaście bryłek polepy z odciskami bierwion (tabl. II: 27), kamienny gładzik jednostronnie gładki (tabl. II: 26). Ponadto przy wypełnisku paleniska znaleziono ułamek brzuśca z listwą plastyczną i dołkami palcowymi (tabl. IX: 11), ułamek załomu brzuśca z podwójnym rzędem dołczków (tabl. II: 23), fragment górnej partii brzuśca zdobionego szerokimi i płytkimi żłobkami (tabl. II: 25) oraz 2 ułamki miniaturowego naczynka jajowatego o chropowaczonej powierzchni (tabl. II: 22). Palenisko kultury łużyckiej.

Obiekt 9 - jama owalna o ciemnobrązowym wypełnisku odkryta na gł. 30 cm (tabl. XI: 1). Inwentarz: 3 ułamki gładzonej czarki barwy brunatno-różowokremowej z domieszką białawego tłucznia (tabl. III: 1), 11 ułamków brzuśców kilku naczyń barwy ceglasto-popielatej obmazanych gliną z mieszaną domieszką schudzającą-białawy tłuczeń (tabl. III: 2, 5). Obok jamy znaleziono 2 ułamki ceramiki późnolateńskiej. Jama kultury łużyckiej.

Obiekt 10 - palenisko o czarnym, smolistym wypełnisku odkryte częściowo na gł. 50 cm (tabl. XI: 2). Inwentarz: 6 drobnych i mało charakterystycznych ułamków-okruchów z naczyń gładzonych i chropowaconych przypuszczalnie kultury łużyckiej.

Obiekt 11 - palenisko kształtu okrągłego z czarnym wypełniskiem oraz przepalonymi kamieniami. Głębokość zalegania od powierzchni ok. 30 cm, grubość wypełniska ok. 70 cm (tabl. XI: 3). Inwentarz: kilkanaście ułamków naczyń

o esowatym profilu i obmazanego rozrzedzoną gliną z bruzdami palcowymi gładzonego w partii przydennej (tabl. IV: 1). Domieszka dość gęsta i mieszana, barwa obustronnie szarobrazowa; ułamek wylewu kubka lub dzbanka barwy brązowo-ceglastej z utraconym uchem o gładkich ściankach. Domieszka niewielka, mieszana z dodatkiem miki (tabl. IV: 2), 5 ułamków naczynia kruchego barwy brunatno-szarobrazowej z licznymi blaszkami miki, w tym fragment wylewu z cylindryczną szyjką (tabl. IV: 4), 5 ułamków naczynia z krótką i cylindryczną szyjką oraz ścienionym brzegiem barwy brunatno-kremowo-popielatej z niewielką domieszką schudzającą (tabl. IV: 3), 3 ułamki z załomu brzuśca naczynia cienkościennego barwy brunatno-brązowej zdobionego żłobkami z drobnoziarnistą domieszką z dodatkiem miki (tabl. IV: 5), kawałek szerokiego, taśmowatego ucha barwy ceglasto-brązowej (tabl. IV: 6), ułamek załomu brzuśca barwy brunatno-brązowej zdobionego skośnymi żłobkami (tabl. IV: 7), kawałek dolnej partii naczynia gładzonego barwy ceglasto-brunatnej z pierścieniowatym dnem i średnioziarnistą domieszką schudzającą (tabl. IV: 8), kamienny gładzik jednostronnie szlifowany (tabl. IV: 9), 30 raczej drobnych i mało charakterystycznych ułamków kilku naczyń gładzonych i chropowaconych z mieszaną domieszką schudzającą. W wypełniku paleniska znaleziono ponadto 3 kawałki zwierzęcych kości i bryłkę polepy. Jama kultury lużyckiej.

Obiekt 12 - jama owalna o brunatnym wypełniku odkryta na gł. 30 cm (tabl. XI: 6). Inwentarz: 5 drobnych ułamków z kilku naczyń gładzonych, w tym ułamek wylewu z rozszerzonym brzegiem (tabl. III: 3) i 2 ułamki naczynia zewnątrz czernionego z drobnoziarnistą domieszką. Jama kultury przeworskiej.

Obiekt 13 - płytka i mało regularna jama z wypełnikiem brunatnym i ciemnobrunatnym (tabl. XI: 5). Głębokość zalegania ok. 35 cm. Inwentarz: kilka mało charakterystycznych okruchów ceramicznych.

Obiekt 14 - małe i płytkie zaciemnienie o wypełniku ciemnobrunatnym usytuowane przy jamie 13 (tabl. XI: 5). W wypełniku znaleziono tylko 4 bryłki polepy.

Obiekt 15 - płytkie, nieregularne i nietypowe w kształcie zaciemnienie o brunatnym wypełniku bez materiału zabytkowego (tabl. XI: 4).

Obiekt 16 - jama owalna o szarobrazowym wypełniku odkryta na gł. 30 cm (tabl. XI: 9). Inwentarz: 6 drobnych i mało charakterystycznych ułamków różnych naczyń kultury lużyckiej.

Obiekt 17 - małe i owalne zaciemnione o wypełniku ciemnobrunatnym zalegające na gł. ok. 28 cm (tabl. XI: 8). Inwentarz: 2 okruchy ceramiczne i 3 bryłki polepy.

Obiekt 18 - duża i owalna jama o wypełniku szarobrazowym odkryta na gł. około 28 cm (tabl. XI: 7). Inwentarz: 1 ułamek wylewu misy barwy brunatno-

popielatej o zagładzanych ściankach z drobnoziarnistą domieszką schudzającą (tabl. II: 4), 10 drobnych ułamków brzuśców o gładzonych ściankach (jeden delikatnie chropowacony) barwy brązowo-ceglasto-beżowej z mieszaną domieszką. Jama kultury przeworskiej.

Obiekt 19 - palenisko kształtu owalnego o czarnym i ciemnobrunatnym wypełnisku odkryte na gł. 28 cm (tabl. XII: 1). Inwentarz: wyklejona częściowo i mało starannie wykonana misa o zagładzanych ale niezbyt równych ściankach (zwłaszcza od zewnątrz) barwy ceglaskremowej z drobnoziarnistą domieszką z dodatkiem miki (tabl. III: 6) ułamek wylewu naczynia o chropowaconej powierzchni barwy ceglasto-brązowej z mieszaną domieszką schudzającą (tabl. III: 7), fragment brzuśca misy gładzonej barwy beżowo-różowawej i ceglasto-brunatnej z dość gęstą i mieszaną domieszką schudzającą (tabl. III: 8), ułamek grubościennego brzuśca naczynia o chropowaconej powierzchni z nalepioną listwą z dołkami palcowymi. Barwa ceglasto-popielata, domieszka gruboziarnista (tabl. III: 9), kawałek plackowatego talerza o zagładzonej powierzchni z domieszką gruboziarnistą z dodatkiem miki (tabl. III: 10), ułamek wylewu naczynia starannie wykonanego o gładzonej cylindrycznej szyjce z drobnoziarnistą domieszką (tabl. III: 11), 4 ułamki brzuśców wtórnie przepalonych w ogniu, 7 większych ułamków brzuśców naczyń grubościennych o chropowaconych powierzchniach z bruzdami palcowymi. Barwa ceglasto-popielato-kremowa, domieszka schudzająca gęsta, gruboziarnista. W partii stropowej paleniska i obok niego znaleziono 10 ułamków naczyń kultury przeworskiej, w tym fragment czarki barwy szaropopielatej z drobną domieszką i rozszerzonym brzegiem (tabl. III: 12). Palenisko kultury łużyckiej.

Obiekt 20 - duża i owalna jama o wypełnisku brunatnym i ciemnobrunatnym odkryta na gł. 30 cm (tabl. XII: 2). Inwentarz: łącznie ponad 200 ułamków z wielu naczyń lepionych ręcznie, wśród których wyróżniono fragmenty górnej partii naczynia odwrotnie gruszkowatego o cylindrycznej szyjce, szerokim i facetowanym brzegu oraz gładzonej powierzchni barwy prawie czarnej (od wewnątrz jaśniejszej) z domieszką drobnoziarnistą z okruchami miki (tabl. V: 1), fragmenty naczynia o baniastym brzuścu z rozszerzonym i facetowanym brzegiem oraz taśmowatym, przewężonym uchem. Powierzchnia starannie gładzona barwy brunatno-beżowo-żółtawej z drobnoziarnistą domieszką i okruchami miki (tabl. V: 2), ułamek wylewu z rozszerzonym brzegiem niewielkiego naczynia (kubek?) starannie wykonanego barwy brunatno-popielatej z domieszką piasku (tabl. V: 3), kilka ułamków starannie wykonanego kubka o gładkich i obustronnie prawie czarnych ściankach z domieszką piasku (tabl. V: 6), 2 kawałki grubościennego naczynia z cylindryczną szyjką barwy prawie czarnej z drobnoziarnistą domieszką (tabl. V: 4), 2 ułamki naczynia baniastego z cylindryczną szyjką, facetowanym

brzegiem i dwoma taśmowatymi uchami. Powierzchnia gładzona barwy brunatno-beżowej, domieszka drobnoziarnista z okruchami miki (tabl. V: 5), razem 34 raczej drobne ułamki wylewów wielu naczyń z różnie ukształtowanymi brzegami, o powierzchniach gładzonych i szorstkawych w odcieniach barw brunatno-popielato-brązowo-kremowej. Domieszka schudzająca drobno i średnioziarnista, często z dodatkiem blaszek miki (tabl. V: 7), 5 ułamków mis z fasetowanymi brzegami o gładkiej powierzchni barwy szarobrazowej, brunatno-różowawej i czarnej-matowej z domieszką piasku (tabl. VI: 1-2, 4), 5 ułamków naczyń o baniastych brzuścach i pogrubionych brzegach (łącznie z facetowaniem), o powierzchniach zagładzonych i szorstkawych oraz zróżnicowanym zabarwieniu. Domieszka schudzająca drobno i średnioziarnista (tabl. VI: 3,5-7), ułamek misy z pogrubionym brzegiem, taśmowatym przewężonym uchem oraz gładzonych ściankach barwy brunatno-kremowej (tabl. VI: 8), ułamek wylewu naczynia z nalepionymi dwoma niby uszkami pod krawędzią. Barwa brunatno-beżowa, domieszka średnioziarnista (tabl. VI: 9), duży fragment stożkowej misy o gładzonych ściankach barwy brunatno-popielatobeżowej z drobną i średnioziarnistą domieszką schudzającą (tabl. VI: 10), 5 ułamków wylewów stożkowatych mis o zagładzanych i przecieranych powierzchniach barwy beżowo-brunatno-popielatej z domieszką drobnoziarnistą (tabl. VI: 11-13), 2 drobne ułamki wylewów naczyń mało starannie wykonanych o szorstkawych powierzchniach barwy brunatno-żółtawej z dość gęstą, mieszaną domieszką schudzającą (tabl. VI: 14-15), 17 niewielkich kawałków den i partii przydennych o zagładzanej powierzchni (od wewnątrz mniej starannie), czasem drobno chropowaczonej z mieszaną domieszką schudzającą (tabl. VI: 16), około 100 różnej wielkości ułamków pochodzących z różnych partii brzuśców wielu naczyń, w tym około połowa o powierzchniach celowo chropowaczonej z mieszaną domieszką schudzającą, ale także gładzonych barwy prawie czarnej-matowej. Ponadto w wypełniku jamy znaleziono 3 bryłki żużli i kilkanaście zwierzęcych kości. Jama kultury przeworskiej.

Obiekt 21 - niewielka i płytka jama o brunatnym wypełniku odkryta na gł. 25 cm (tabl. XII: 3). Inwentarz: 11 ułamków naczyń gładzonych i chropowaczonej (przeważnie z bruzdami palcowymi) z mieszaną, białawą domieszką schudzającą, w tym fragment wylewu oraz grubego, taśmowatego ucha (tabl. VII: 1-2). Jama kultury łużyckiej.

Obiekt 22 - niewielka, owalna jama o szarobrazowym wypełniku odkryta na gł. 25 cm (tabl. XII: 6). Inwentarz: 13 niewielkich ułamków pochodzących przeważnie z 1 naczynia barwy kremowo-ceglasto-brązowej z płytkimi żłobkami na brzuścu (dalsze fragmenty znaleziono w palenisku obok - patrz tabl. VII: 5) oraz ułamek wylewu z cylindryczną szyjką (tabl. VII:3). Jama kultury łużyckiej.

Obiekt 23 - okrągłe, workowate palenisko o wypełniku czarnym i ciemnobrunatnym z przepalonymi kamieniami na spodzie odkryte na gł. 25 cm (tabl. XII: 5). Inwentarz: zachowane fragmentarycznie 4 różne naczynia, w tym naczynie o cylindrycznej szyjce i dwustożkowym brzuścu zdobionym ornamentem zbliżonym do sznurowego. Powierzchnia zagładzana barwy szarobrazowo-kremowej z brunatnymi plamami i mieszaną domieszką schudzającą (tabl. VII: 4), ułamki dwustożkowego brzuśca z pionowymi rowkami i ostrej w dotyku powierzchni ze względu na zagęszczenie grubej domieszki z dodatkiem miki (tabl. VII: 5), ułamki dużego naczynia o dwustożkowym brzuścu zdobionym płytkami, pionowymi rowkami. Powierzchnia gładzona barwy szarobrazowo-kremowej z brunatnymi plamami, domieszka schudzająca mieszana (tabl. VII: 7), kilka ułamków wylewu naczynia z cylindryczną, gładzoną szyjką barwy brunatno-brązowej (tabl. VII: 6). Obok paleniska znaleziono bryłkę wyprażonej rudy darniowej. Jama kultury łużyckiej.

Obiekt 24 - jama odkryta częściowo z ciemnobrazowym wypełnikiem zalegająca na głębokości 28 cm (tabl. XIII: 1). Inwentarz: ułamki starannie gładzonej misy barwy popielato-kremowej z ciemniejszymi plamami i średnioziarnistą domieszką schudzającą (tabl. VIII: 1), kilka ułamków wylewu naczynia cienkościennego o gładzonej i czernionej powierzchni, kruchego i słabo wypalonego ze skośnymi żłobkami pod szyjką (tabl. VIII: 2), zrekonstruowana czarka o gładzonej powierzchni barwy brunatno-różowej z drobnoziarnistą domieszką oraz małym i wklęsłym dnem (tabl. VIII: 3). Jama kultury łużyckiej

Obiekt 25 - skupisko kamieni polnych, częściowo przepalonych, ułożonych na czerwonej glinie, zalegających na gł. 20 cm, stanowiących pozostałość paleniska (tabl. XIII: 2). Inwentarz: kilkanaście ułamków naczynia misowatego z facetowanym brzegiem, gładzoną i częściowo złuszczoną powierzchnią barwy brązowo-kremowej (tabl. VIII: 4), 5 ułamków wylewów różnych naczyń z brzegami facetowanymi o gładzonych ściankach barwy czarnej-matowej i brązowo-kremowo-ceglastej (tabl. VII: 5). Obiekt kultury przeworskiej

Obiekt 26 - owalna jama z wypełnikiem brunatnym i ciemnobrunatnym bez materiału zabytkowego (tabl. XIII: 3).

Obiekt 27 - owalna i płytka jama o wypełniku ciemnobrazowym odkryta na gł. 28 cm (tabl. XIII: 4). Inwentarz: drobne i mało charakterystyczne okruchy skorup i kilka bryłek polepy.

Skupisko ceramiki w wykopie IV (tabl. XII: 4). Wśród ponad 50 ułamków wielu naczyń wyróżniono: kilkanaście fragmentów naczynia o gładzonej szyjce i chropowacym brzuścu z nalepioną listwą (tabl. IX: 1), kilkanaście ułamków z załomu brzuśca naczynia starannie gładzonego barwy różowo-kremowej z niewielkimi guzkami (jeden odbity) obwiedzionymi od góry pojedynczym żłob-

kiem (tabl. IX: 2), 2 ułamki wylewów z brzegami z różnych naczyń o gładzonych powierzchniach (tabl. IX: 3-4), fragment plackowatego talerza barwy popielato-kremowej (tabl. IX: 5).

Materiał luźny. Razem 38 przeważnie niewielkich ułamków wielu naczyń o powierzchniach gładzonych i chropowatych, wśród których wyróżniono 18 fragmentów bardziej charakterystycznych pochodzących z wylewów, brzuśców oraz den i partii przydennych, należących do naczyń kultury łużyckiej (tabl. IX: 6-7), kultury pomorskiej (tabl. IX: 8-11) i kultury przeworskiej (tabl. IX: 12-23).

2. ANALIZA

Obiekty. W zbadanej partii osady odsłonięto 27 różnych obiektów osadniczych, przy czym aż w 6 przypadkach część ich wypełnisk pozostała poza granicami wykopów sondażowych (obiekty nr 5, 7, 10, 24, 25, 27). Zalegały one na różnych głębokościach, od 20 cm (palenisko 25) do 50 cm (jama 1), a najczęściej między 30-40 cm. Na tych głębokościach zaobserwowano jedynie nikłe ślady warstwy kulturowej występującej zazwyczaj w pobliżu poszczególnych obiektów. Wyróżniono wśród nich 19 jam, 8 palenisk oraz skupisko ceramiki i kamieni na gł. 42 cm w wykopie IV (tabl. XII: 4). W zbadanej części osady nie stwierdzono pozostałości obiektów mieszkalnych lub budynków o charakterze gospodarczym. Ponadto nie zaobserwowano widocznych śladów zakłóceń wypełnisk odkrytych obiektów pochodzących z różnych okresów pradziejów. Materiał ceramiczny pozwala przypisać większość obiektów kulturze łużyckiej (jamy 1-3, 7, 9, 16, 21-22, 24 i paleniska 8, 10, 11, 19, 23) oraz kulturze przeworskiej (jamy 12, 18, 10, i paleniska 5-6, 25). Określenie przynależności kulturowej jam nr 4, 13-15, 17, 26 i 27 nie jest możliwe z uwagi na brak materiału zabytkowego, albo też znikome jego ilości i silne rozdrobnienie pozbawione cech charakterystycznych. Przypuszczalnie należy je wiązać z którąś z wymienionych kultur.

Jamy przypisane kulturze łużyckiej na podstawie cech stylistycznych ceramiki charakteryzowały się mniej lub bardziej regularnym kształtem w rzucie poziomym o skrajnych wymiarach od 70 x 60 cm (nr 22) do 200 x 130 cm (nr 7), i przeważnie nieckowatym przekrojem w różnych odmianach (patrz jamy 1, 3, 7). Grubość ich wypełnisk, zazwyczaj barwy brunatnej i ciemnobrunatnej oraz szaro i ciemnobrązowej, wahała się od 15 do 60 cm. Jama 22 z uwagi na jej wielkość kształt w przekroju i grubość wypełniska należałoby uznać raczej za dołek postłupowy związany z położonym obok paleniskiem (tabl. XII: 5-6). Oba te obiekty funkcjonowały zapewne w jednym czasie gdyż w ich wypełniskach znaleziono ułamki tych samych naczyń. Funkcje jam kultury łużyckiej, uwzględniając ich cechy oraz jakość i ilość materiału zabytkowego znalezionego w wy-

pełniskach, należy moim zdaniem łączyć z działalnością gospodarczą i śmietnikowo-odpadową.

Paleniska kultury łużyckiej charakteryzowały się czarnymi, smolistymi wypełniskami z dodatkiem ciemnobrunatnej ziemi zalegającej w partii stropowej, (paleniska 8 i 19) lub wokół ścianek (palenisko 23) oraz owalnym i okrągłym zarysem w rzucie poziomym. W przekroju miały one kształt nieckowaty i prostokątny. Przekroje palenisk 18 i 23 zdają się sugerować, że pierwotnie mogły one mieć jakiś rodzaj obudowy ewentualnie wzmocnienia ścianek, zaś grubość wypełnisk przemawia za długotrwałym ich użytkowaniem, związanym zapewne z przygotowywaniem posiłków. Nietypowy w przekroju kształt paleniska 8 o miąższości ponad 80 cm może być rezultatem jego odmiennej funkcji.

Materiał ruchomy znaleziony w obiektach kultury łużyckiej był mało zróżnicowany jakościowo i raczej skromny pod względem ilościowym. Obejmował on głównie ceramikę, nieliczne fragmenty brązów i płaskich glinianych talerzy-podkładek, kawałek osełki, 2 kamienne gładziki, drobne bryłki polepy oraz słabo zachowane kawałki zwierzęcych kości.

Do obiektów kultury przeworskiej zaliczono 3 owalne jamy nr 12, 18 i 20 o nieckowatym przekroju i dość jednolitej barwie wypełnisk oraz 3 paleniska, w tym 2 odkryte tylko częściowo (paleniska 5 i 25). Jama nr 20 była największą z odkrytych obiektów, bowiem jej wymiary na poziomie zarysu wynosiły 175x210 cm, a jednocześnie znaleziono w niej najwięcej ułamków wielu naczyń ręcznie lepionych, kilkanaście kawałków zwierzęcych kości oraz 3 bryłki żużli.

Odkryte częściowo przy skraju wykopu XII palenisko oznaczone nr 25 było najpłycej położonym obiektem. Tworzyły je przepalone w większości kamienie posadowione na czerwonawej i prawie surowej glinie, a nie spieczonej jak należałoby oczekiwać. Wyposażenie obiektów kultury przeworskiej, które występowały zasadniczo w zachodniej części zbadanego fragmentu osady, ograniczało się wyłącznie do ułamków naczyń ręcznie lepionych z wyjątkiem wspomnianej wyżej jamy nr 20.

Nie wszystkie z odkrytych obiektów były pod względem kulturowym czyste, tzn. zawierające materiały jednej kultury. W stropach wypełnisk jam nr 2, 3 i 9 oraz palenisk nr 8 i 19 odnotowano także obecność ułamków naczyń kultury przeworskiej (obok dominujących „łużyckich”), a także nieliczne fragmenty ceramiki kultury pomorskiej, które są zapewne śladem późniejszego osadnictwa na tym stanowisku.

Ceramika. Przedstawiony materiał ceramiczny znaleziony w trakcie krótkich badań sondażowych jest silnie rozdrobniony i zachowany fragmentarycznie. Z tego też względu jego szersza analiza i charakterystyka od strony typologicznej jest bardzo trudna. Ponadto, część ułamków naczyń pochodzących z palenisk

uległa wtórnemu przepaleniu i deformacji. Najczęściej mamy do czynienia z niewielkimi fragmentami brzuśców, a znacznie rzadziej także innych partii naczyń, przez co klasyfikacja typologiczna jest mniej lub bardziej hipotetyczna lub wręcz niemożliwa do przeprowadzenia.

Na omawianym stanowisku odnotowano obecność ceramiki 3 następujących kultur, tj. kultury łużyckiej (materiał najliczniejszy), kultury pomorskiej i grobów kloszowych (raczej słabo reprezentowany) oraz kultury przeworskiej.

Kultura łużycka. W materiale zaliczonym pod względem stylistycznym do kultury łużyckiej w całości zachowało się tylko 1 małe naczynko niezbyt starannie wykonane o zagładzonej powierzchni (tabl. I: 11), a kolejne udało się wykleić i zrekonstruować (tabl. VIII: 3). W kilku innych przypadkach możliwa była częściowa rekonstrukcja rysunkowa (tabl. I: 5; II: 22; III: 1, 6; IV: 1; VII: 4, 7; VIII: 1; IX: 2).

W omawianym zbiorze ceramiki występują, jak sądzimy na podstawie zachowanych ułamków, różne odmiany naczyń wazowatych przeważnie z cylindrycznymi szyjkami (tabl. II: 14, 16; III: 11; IV: 4; VII: 3-7), naczynia o esowatym profilu z wychylonym na zewnątrz wylewem (tabl. II: 7, 10, 16; IV: 1, 3; IX: 6), naczynia o jajowatych brzuściach i chropowatych powierzchniach (tabl. I: 6, 12; VII: 1), misy i czarki (tabl. I: 5; II: 7; III: 1, 6; VIII: 1, 3), kubki i dzbanki (tabl. I: 1, 3, 8; II: 11-13; IV: 2, 6; VIII: 2), czerpaki (tabl. II: 15), naczynka miniaturowe (tabl. I: 2, 11; II: 22) oraz talerze-podkładki (tabl. I: 13; II: 20; III: 10; IX: 5).

Dla pierwszej z wymienionych kategorii najbardziej reprezentatywne są stosunkowo duże fragmenty naczyń z obiektów 22 i 23 (tabl. VII: 3-7). Są to formy duże, wykonane z gliny schudzonej mieszaną domieszką tłuczni o różnym stopniu zagęszczenia. Powierzchnie ich są zagładzane a brzuście zdobione pionowymi rowkami i ornamentem pseudosznurowym, tworzącym mało regularne i krzyżujące się linie (tabl. VII: 6). Ścianki tych naczyń mają barwę w odcieniach brązowokremowo-ceglastym z ciemniejszymi plamami. Naczynie z ornamentem pseudosznurowym wykazuje duże podobieństwo w zakresie kształtu i proporcji do analogicznych okazów z obszarów Polski środkowej² datowanych na III-IV okres epoki brązu. Z kolei naczynie o silnie wydętym brzuście z pionowymi rowkami ma bliski odpowiednik z osady w Orchowie³, pow. Łask z III-IV okres epoki brązu. Także inne analogie ze stanowisk środkowopolskich przemawiają za da-

² H. Wikłak, *Początki kultury łużyckiej w Polsce środkowej*, Łódź 1963, tabl. IV: 4, XX: 9.

³ R. Mińska, *Osada kultury łużyckiej w Orchowie, pow. Łask*, „Materiały Starożytne” (dalej Mat. Star.), t. IV, 1958, tabl. LV: 2.

towaniem obiektów 22-23 raczej na IV okres epoki brązu⁴. Uwzględniając także cechy morfologiczne gliny (rodzaj i gęstość domieszki, sposób wykończenia powierzchni oraz jej barwę) pozostałe fragmenty zaliczone z pewnym prawdopodobieństwem do naczyń wazowatych datujemy ogólnie raczej na koniec epoki brązu i wczesny okres halsztacki.

Do grupy naczyń o esowatym profilu zaliczono ułamki okazów o gładzonych wylewach (tabl. II: 7, 10,16; IV: 3) oraz o chropowatej powierzchni z bruzdami palcowymi (tabl. IV: 1; IX: 6). Najlepiej zachowane naczynie charakteryzuje się wysmukłym kształtem, łagodnie zaokrąglonym brzuścem, znacznie wychylonym wylewem, a jego partia przydenna jest gładzona. Miało ono ok. 30 cm wysokości i znacznie szerszą średnicę wylewu w stosunku do dna. Naczynia tego typu datowane są na III i IV okres epoki brązu⁵. Pozostałe fragmenty naczyń z tego zespołu (palenisko 11), a zwłaszcza kubki lub dzbanki (tabl. IV: 2, 5 6), mają odpowiedniki także w III okresie epoki brązu⁶.

Popularne i powszechne w kulturze łużyckiej naczynia o jajowatych brzuścach bez wyodrębnionych szyjek wydzielono na podstawie kilku bardziej charakterystycznych ułamków (tabl. I: 6, 12; VII: 1; IX: 4). Powierzchnie zewnętrzne tych naczyń były obmazywane rozrzedzoną gliną na całej wysokości lub też gładzone w partii przykrawędnej. Jest to forma długotrwała, występująca od IV okresu epoki brązu po okres wczesnolateński⁷.

Misy i czarki stanowią kolejną kategorię wyróżnioną w materiale z osady w Bębnowie. Łącznie mamy 6 naczyń tego typu (tabl. I: 5; II: 6; III: 1, 6; VIII: 1, 3). Nie można wykluczyć, że niektóre czarki mogły być także czerpakami, ale stan ich zachowania, zwłaszcza brak uch, nie pozwala na jednoznaczne rozstrzygnięcie. Naczynia te były starannie wykonane, cienkościenne o gładzonych powierzchniach z droбноziarnistą domieszką schudzającą, niekiedy z dodatkiem miki-łyszczku. Oba typy naczyń mają znacznie wychylone na zewnątrz wylewy, ale różnią się wielkością. Średnica wylewu czarek wahała się w granicach 12-14 cm, natomiast mis wynosiła ok. 21 cm. W przypadku misy z paleniska 19 zachowało się taśmowate ucho wystające ponad krawędź wylewu oraz trójkątna wy-

⁴ T. Węgrzynowicz, *Cmentarzysko z fazy łódzkiej w Zarzęcinie Dużym, woj. piotrkowskie*, „Wiadomości Archeologiczne” (dalej Wiad. Archeol.), t. XLVI, z. 2, ryc. 4a, 12e; H. Wikłak, *op. cit.*, tabl. VII: 7.

⁵ *Prahistoria ziem polskich*, t. IV, 1979, tabl. III: 6, IV: 14; H. Wikłak, *op. cit.*, tabl. XI: 2.

⁶ M. Gedl, *Kultura łużycka*, Kraków 1975, tabl. XXI: 5-6, 8-9.

⁷ I. Jadczykowa, *Wczesnolateńskie cmentarzysko kultury łużyckiej na stanowisku 1 w Piaskach Bankowych, województwo skierniewickie*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” (dalej PMMAE), nr 33, 1986, s. 225; M. Gedl, *op. cit.*, tabl. XXIII: 14-15, 17.

puszka na brzegu (tabl. III: 6). Warto podkreślić uderzające podobieństwo profili mis i czarek z jamy 9 i paleniska 19 oraz jamy 24, wykonanych przypuszczalnie jedną ręką (tabl. III: 1, 6; VIII: 1, 3). Omawiane formy naczyń występują praktycznie przez cały okres trwania kultury łużyckiej. Mając na uwadze analogie z innych stanowisk z Polski środkowej⁸, jak również inne formy ceramiki towarzyszące misom i czarkom, właściwym wydaje się datowanie ich na IV (obiekt 24) i V okres epoki brązu.

Kolejną z wyróżnionych kategorii stanowią kubki i dzbanki. Omawiamy je łącznie, bowiem istnieją między nimi raczej niewielkie różnice w wielkości oraz proporcjach między średnicą wylewu a wysokością. Zachowane fragmenty wskazują, że były to naczynia chyba najliczniej reprezentowane w omawianym materiale, odznaczające się starannym wykonaniem, przeważnie cienkościennie o gładkich powierzchniach z drobnoziarnistą domieszką schudzającą i często zdobione. Obecność tego typu naczyń odnotowano w jamach 1, 3, 24, w paleniskach 8, 11 oraz luźno w wykopie IV (tabl. I: 1, 3, 8; II: 11, 13, 17-18; IV: 2, 5-7; VIII: 2; IX: 2, 3). W dwóch przypadkach zachowały się ślady po utraconych uchach oraz ułamek szerokiego ucha dzbanka. Średnice wylewów tych naczyń wahały się od 9,5 cm do 14 cm. W grupie tej wyróżniał się fragment szerokootworowego dzbanka czernionego i słabo wypalonego ze skośnymi żłobkami w górnej partii brzuśca. Jego kształt i ornament sugerują datowanie na IV okres epoki brązu⁹. Zdobnictwo innych ułamków omawianej grupy w postaci nalepianych lub wypychanych od wewnątrz guzów obwiedzionych żłobkami (tabl. II: 17-18; IV: 5; IX: 2) jest charakterystyczne dla wczesnej fazy kultury łużyckiej¹⁰ (III-IV okres epoki brązu).

Czerpaki reprezentowane są zaledwie przez 1 pewny ułamek małego naczynia o półkulistym - jak się wydaje - brzuścu z taśmowatym uchem wystającym ponad krawędź. Jego ścianki są starannie gładzone, a domieszka schudzająca drobnoziarnista. Są to formy pospolite i długotrwałe w kulturze łużyckiej poczynając od IV okresu epoki brązu¹¹.

---

⁸ R. Mikłaszewska - Balcer, J. Miśkiewicz, *Cmentarzysko kultury łużyckiej z miejscowości Podule pow. Łask, stanowisko I*, Wiad. Archeol., t. XXXIII, 1968 z.1, s. 101, tabl. III: 18; IV: 16; XIII: 21. A. Kufel - Dzierżowska, M. Urbanski, *Cmentarzysko ciałopalne w Niechmirowie-Malej Wsi, stanowisko 1 (74-45), województwo sieradzkie (część 4)*, SRM, t. 4, 1987, groby 198, 199, 243.

⁹ B. Abramek, *Cmentarzysko ciałopalne kultury przeworskiej w Konopnicy na st. 7 województwie sieradzkim (część II)*, SRM, t. 5, 1988, tabl. III: 8. R. Mikłaszewska - Balcer, J. Miśkiewicz, *op. cit.*, tabl. I: 24 i s. 103.

¹⁰ M. Gedl, *op. cit.*, tabl. III: 5-6, 8; *Prahistoria ziem polskich*, t. IV, tabl. I: 2-6.

¹¹ H. Wiklak, *op. cit.*, s. 60.

W grupie naczyń miniaturowych mamy 3 okazy, z których 1 zachował się w całości (tabl. I: 2, 11; II: 22). Wykonano je z gliny schudzonej drobnoziarnistą domieszką. Wszystkie 3 okazy uformowano z jednego kawałka gliny. Uwzględniając inne formy ceramiki towarzyszące naczynkom miniaturowym, datujemy je ogólnie na IV-V okres epoki brązu.

W obiektach 3, 8 i 19 oraz w skupisku ceramiki w wykopie IV odnotowano obecność fragmentów glinianych talerzy-podkładek (tabl. I: 13; II: 20; III: 10; IX: 5). Są to płaskie okrągłe krążki z jednej strony gładkie, a z drugiej chropowate lub zdobione ornamentem paznokciowym. Wykonano je z gliny schudzonej gruboziarnistym tłuczniem. Fragment talerza z obiektu 19 (palenisko) wskazuje, że liczył on ok. 21 cm średnicy. Sądzi się, iż stosowano je jako podkładowki do wypieku płaskich chlebków, zaś na cmentarzyskach m.in. do nakrywania popielnic. Na terenie Polski środkowej zabytki tego rodzaju pojawiają się w IV okresie epoki brązu¹², a w okresie halsztackim stają się powszechnym zjawiskiem¹³.

Z innych ciekawszych zabytków kultury łużyckiej, które nie znalazły się w wyróżnionych kategoriach ceramiki, należy wymienić fragment naczynia z trójkątą listwą (tabl. I: 16), nawiązujący do charakterystycznego motywu zdobniczego w kulturze trzcinieckiej, ułamek górnej partii brzuśca z szerokimi, pionowymi żłobkami (tabl. II: 25), miniaturowa nóżka-podstawa? (tabl. II: 21) oraz uszkodzony okrągły i płaski wisiołek gliniany zdobiony równoramiennym krzyżem (tabl. II: 24). Dwa pierwsze zabytki pochodzą zapewne z wczesnej fazy kultury łużyckiej, za czym przemawiają analogie¹⁴.

Miniaturowy przedmiot gliniany, przypominający małą nóżkę lub fragment podstawki?, wykonano z tłustej i jasnokremowej gliny nie mające odpowiednika w omawianym materiale. Zbliżony okaz, ale nieco większy i masywniejszy, pochodzi z Bogucic, woj. kieleckie¹⁵ i datowany jest na III okres epoki brązu.

Uszkodzony gliniany wisiołek, znaleziony w wypełnisku paleniska nr 8, należy do ozdób dość często spotykanych zwłaszcza na cmentarzyskach kultury łużyckiej w różnych okresach. Identyczny motyw krzyża, jaki widnieje po jednej stronie naszego okazu, znajduje się na dnie czerpaka z cmentarzyska w Podulach¹⁶, datowanego na IV-V okres epoki brązu i wczesny okres halsztacki.

---

¹² Tamże, s. 60; Z. Durczewski, *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce* (część I), Kraków 1939-1946, s. 86-87.

¹³ np.: na cmentarzysku ciałopalnym z okresu halsztackiego w Łubnicach nad Prosną odnotowano 82 sztuki w wyposażeniu grobowym.

¹⁴ *Prahistoria...*, tabl. II: 4; H. Wiklak, *op. cit.*, tabl. VII: 5.

¹⁵ Tamże, tabl. II: 8.

¹⁶ R. Miłkaszewska-Balcer, J. Miśkiewicz, *op. cit.*, tabl. XX: 5.

Kończąc omawianie zabytków kultury łużyckiej należy jeszcze wymienić przedmioty brązowe i kamienne, w tym kawałek blaszki-okucia (tabl. I: 4), fragmenty spiralnych kółek należących do pospolitych ozdób w kulturze łużyckiej (tabl. II: 9, 10), kawałek oselki z piaskowca (tabl. I: 15) oraz 2 kamienne gładziki jednostronnie szlifowane. Wymienione zabytki nie wnoszą nic nowego do chronologii obiektów, w których je znaleziono.

Kultura pomorska. Jak już wcześniej wspomniano, skromne materiały zaklasyfikowane do kultury pomorskiej obejmują łącznie zaledwie 19 ułamków różnych naczyń cienko i grubościennych. Wystąpiły one w paleniskach 8 i 19 (zapewne jako późniejsze wtręty), w skupisku ceramiki w wykopie IV razem z ceramiką „łużycką” oraz luzem bez związku z odkrytymi obiektami. Z okazji bardziej charakterystycznych wyróżniono: kilkanaście ułamków wylewu naczynia o baniastym i chropowaconym brzuścu z nalepioną listwą u nasady szyjki zdobioną dołkami palcowymi (tabl. IX: 1), kawałek szerokiego i masywnego ucha z gruboziarnistą domieszką (tabl. II: 19), ułamki grubościennych brzuśców o powierzchni obmazanej rozrzedzoną gliną z grubą listwą plastyczną z dołkami palcowymi (tabl. III: 9 i IX: 11), fragment wylewu naczynia grubościennego o chropowanej powierzchni z zaczątkowym facetowaniem brzegu (tabl. IX: 8), ułamki gładzonych mis (tabl. III: 8 i IX: 9), ułamki cienkościennych naczyń zdobionych poziomymi rzędami płytkich dołczków (tabl. II: 23 i IX: 10). Wymienione fragmenty naczyń, z wyjątkiem mis i zdobionych dołczkami, łączą wspólne cechy drugorzędne, tj. taka sama domieszka schudzająca oraz ceglasto-popielata barwa powierzchni nieco ciemniejsza od wewnątrz.

Ułamki naczyń o baniastych i chropowaconych brzuścach z nalepionymi listwami należą do typowych form kultury pomorskiej z wczesnego okresu lateńskiego¹⁷. Podobnie należy datować fragmenty mis, naczynia zdobione dołczkami oraz ułamek wylewu z zaczątkowym facetowaniem brzegu, na co wskazują analogie z innych stanowisk środkowopolskich¹⁸.

¹⁷ I. J a d c z y k o w a, *Najstarsze materiały kultury pomorskiej w Polsce środkowej*, [w:] *Ziemia polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, Rzeszów 1992, tabl. V: 17; VII: 17; IX: 6-7. Ponadto, w zbiorach Muzeum Ziemi Wieluńskiej znajdują się bliskie analogie w materiałach pochodzących z pomorskich cmentarzysk i osad ze Strobina, Konopnicy, Prądzewa, Kurowa i Dąbrowy Rusieckiej.

¹⁸ B. A b r a m e k, *Wielookresowe cmentarzysko ciałopalne w Strobiniu na stanowisku 4 w województwie sieradzkim*, SRM, t. 2, 1985, tabl. III: 1.; *Nowe materiały kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych znad górnej Warty*, „Rocznik Muzeów i Ochrony Zabytków Ziemi Polski Środkowej”, t. 1, 1973, tabl. IIIb; I. J a d c z y k o w a, *Kultura pomorska na terenie województwa sieradzkiego*, SRM, t. 7, 1990, tabl. V: 1, 8; *Wczesnolateńskie cmentarzysko kultury łużyckiej na stanowisku 1 w Piaskach Bankowych, województwo skierniewickie*, PMMAE nr 33, 1986, tabl. II: 9; V: 2.

W zbadanej partii osady nie natrafiono na obiekty, które można by łączyć z kulturą pomorską.

Kultura przeworska. Ostatnią grupę ceramiki wydzieloną w materiałach ze stanowiska 2 w Bębnowie tworzą ułamki naczyń kultury przeworskiej z późnego okresu lateńskiego, a według nowszej terminologii młodszego okresu przedrzymskiego¹⁹. Stanowią one ok. 1/3 całego zbioru ceramiki. Jest to materiał silnie rozdrobniony i zachowany fragmentarycznie, co bardzo utrudnia określenie form naczyń. Tylko w nielicznych przypadkach możliwa była częściowa, a nawet pełna, rekonstrukcja rysunkowa niektórych naczyń (patrz tabl. II: 1; III: 19; V: 1-3, 6; VI: 10; VIII: 4). Ceramika „przeworska” wystąpiła w 6 obiektach bądź to samodzielnie (paleniska 5, 6, 25 i jamy 12, 18, 20), bądź też jako późniejsze wtręty w jamach kultury łuzycyckiej oraz luzem. Właściwości morfologiczno-technologiczne omawianej grupy ceramiki, takie jak rodzaj i grubość domieszki schudzającej, grubość ścianek i sposób wykończenia powierzchni, a w pewnym stopniu także ukształtowanie brzegów, pozwalają wydzielić 2 podstawowe grupy naczyń.

Do grupy I zaliczono naczynia na ogół starannie wykonane z gliny dobrze szlamowanej z drobnoziarnistą domieszką z dodatkiem miki-łyszczku. Powierzchnie ich były gładzone, barwy obustronnie, lub tylko zewnątrz, czarnej-matowej, a głównie w odcieniach brunatno-żółto-popielatej oraz brązowo i ceglastokremowej. Grubość ścianek tej grupy naczyń wahała się od 3 mm do 8 mm. Krawędzie wylewów były z reguły szerokie, pogrubione i wielokrotnie facetowane zewnątrz (tabl. II: 2, 4, 5; V: 1, 2, 5; VI: 2, 4; VIII: 5a-c; IX: 12), ewentualnie łagodnie profilowane bez facetowania (tabl. II: 3; III: 3, 4, 12; V: 3, 7c, g, h; IX: 13, 15-17, 19). Dolne partie brzuśców przechodziły bezpośrednio bez wydzielenia w płaskie dna (tabl. V: 16a-c; IX: 21-23). Nie odnotowano żadnych wątków zdobniczych w całym zespole ceramiki „przeworskiej” z Bębnowa. Na podstawie zachowanych fragmentów można wyróżnić w omawianej grupie następujące formy naczyń:

- a- naczynia o silnie wydętym baniastym brzuścu, zwane też odwrotnie gruszkowatymi, z szyjką cylindryczną lub zwężającą się ku górze, zaopatrzone niekiedy w przewężone ucha z wielokrotnie i ostro facetowanymi krawędziami (tabl. V: 1, 2, 4, 5). Są to formy charakterystyczne dla najstarszych faz kultury przeworskiej²⁰ (fazy A₁-A₂).
- b- szerokootworowe i niezbyt głębokie misy z pogrubionymi krawędziami łączące z facetowaniem, których średnicę wylewu wynosiły od 20 do 23 cm (tabl.

¹⁹ Z. Woźniak, *Chronologia młodszej fazy kultury pomorskiej w świetle importów i naśladownictw zabytków pochodzenia południowego*, [w:] *Problemy kultury pomorskiej*, Koszalin 1979, s. 148.

²⁰ T. Dąbrowska, *Wczesne fazy kultury przeworskiej*, Warszawa 1988, s. 28-30, tabl. I: 1; II: 22.

VI: 1, 2, 4). Osobną grupę wśród tej kategorii naczyń tworzą okazy, które stylistycznie nawiązują do analogicznych form ze schyłkowej fazy kultury łużyckiej i kultury pomorskiej²¹ (tabl. VI: 8, 10-13).

- c- kubki, czyli niewielkie naczynia różniące się wielkością, kształtem i uformowaniem krawędzi, których średnice wylewu wahały się od 8 do 13 cm (tabl. II: 1, 4; III: 4, 12; V: 3, 6; IX: 14). W grupie tej wyróżnia się okaz z paleniska 5 (tabl. II: 1), nawiązujący stylistycznie do form pomorskich, dla którego zbliżona analogia pochodzi z cmentarzyska w Gledzianówku²².

Do grupy II zaliczono fragmenty naczyń głównie średnio i grubościennych (8-12 mm), przeważnie bez wydzielonej szyjki, ale z wychyloną i pogrubioną krawędzią, facetowaną lub łagodnie profilowaną, których górne partie brzuśców były zagładzane, niżej natomiast drobno chropowaczone (tabl. II: 2, 3; VI: 3, 5-7, 15; VIII: 5a-c; IX: 12-13, 15-16, 19-20). Rzadziej występuje nieco grubszy rodzaj chropowacenia „sopelkowatego”-rozciągniętego. W naczyniach tej grupy dominuje domieszka średnioziarnista, a barwa w odcieniach szarożółto-brunatno-ceglastych. Były to naczynia dobrze wypalone, twarde o metalicznym dźwięku skorup (podobnie jak w grupie I).

W ramach omawianej grupy przeważają - jak się wydaje - naczynia o baniastych, w przybliżeniu jajowatych i chropowaczonych brzuścach (z wyjątkiem ich górnych partii) z grubymi dnami (tabl. VI: 16d). Do wyjątków należy ułamek wylewu z nalepionymi na szyjce 2 niby uszkami (tabl. VI: 9). Bliskie analogie dla niektórych okazów z tej grupy mamy w materiałach z najstarszej fazy osadniczej w Piwonicach²³.

Większość ułamków naczyń zaliczonych do kultury przeworskiej pochodzi z mało charakterystycznych partii brzuśców, które ze względu na ich właściwości morfologiczno-technologiczne mieszczą się zapewne w obu wydzielonych grupach mniej więcej w równych proporcjach. Pewne wątpliwości, z uwagi na ukształtowanie brzegów, może budzić zaklasyfikowanie fragmentów naczyń z jam 12 i 18 (tabl. III: 3-4) do kultury przeworskiej, ale właściwości gliny użytej do ich wykonania, barwa i sposób potraktowania powierzchni, przemawiają za przynależnością do wymienionej kultury.

²¹ I. J a d c z y k o w a, *Wczesnolateńskie...*, tabl. V: 5; *Kultura pomorska...*, tabl. V: 12; VI: 2, 3; *Kultura wschodniopomorska i kultura grabów kloszowych w Polsce środkowej*, PMMA E, nr 22, 1975, tabl. V: 4; E. K a s z e w s k a, *Cmentarzysko kultury wenezyjskiej w Piotrkowie Kujawskim, powiat Radziejów*, PMMAE, nr 8, 1962, s. 24, tabl. VII: 8.

²² E. K a s z e w s k a, *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Gledzianówku (st. 1), woj. płockie*, PMMAE, nr 24, 1977, tabl. LVII: 6.

²³ K. D ą b r o w s k i, *Osada z okresów późnolateńskiego i rzymskiego na stanowisku 1 w Piwonicach, pow. Kalisz*, Mat. Star., t. IV, 1958, tabl. VIII: 2-3, 6-7.

Należy podkreślić, iż „przeworska” ceramika z osady w Bębnowie wykazuje pod względem właściwości technologicznych większy konserwatyzm i pewne ubóstwo w zakresie zróżnicowania form, niż analogiczne wyroby występujące na sąsiednich cmentarzyskach w grobach późnolateńskich w Strobinie, Konopnicy, Siemiechowie i Niechmirowie-Małej Wsi. Datowanie tego zbioru ceramiki opieramy wyłącznie na analizie form naczyń z uwzględnieniem przytaczanych analogii. Nie dysponujemy na tym etapie badań dobrze datującymi wyznacznikami. Podkreślane już wcześniej bliskie nawiązania stylistyczne niektórych typów naczyń do ceramiki kultury pomorskiej (włącznie z ich fizyczną obecnością, jak w przypadku ułamków misy z jamy 20 - tabl. VI: 12) oraz obecność naczyń odwrotnie gruszkowatych z wielokrotnym, ostrym facetowaniem krawędzi, zdają się przemawiać za datowaniem obiektów „przeworskich” ogólnie na II i zapewne częściowo I wiek p.n.e. Ceramika kultury przeworskiej odkryta w 6 obiektach na osadzie w Bębnowie dostarcza dalszych argumentów na rzecz istnienia genetycznych powiązań między tą kulturą a kulturą pomorską. W tym rejonie górnej Warty znamy aktualnie 2 cmentarzyska i 1 osadę, na których potwierdzono występowanie 3 następujących po sobie kultur: kultury łużyckiej, kultury pomorskiej i kultury przeworskiej. Chodzi o cmentarzyska w Niechmirowie-Małej Wsi²⁴ i Strobinie²⁵ oraz naszą osadę w Bębnowie. Współwystępowanie materiałów wymienionych kultur w jednym miejscu dowodzi istnienia i kontynuacji pewnej ciągłości tradycji grzebalnej i osadniczej²⁶. Mamy tu także do odnotowania przetrwanie niektórych elementów z inwentarza kultury starszej-pomorskiej w kulturze młodszej-przeworskiej, nie tylko na wymienionych stanowiskach ale także na osadzie w Rychłolicach²⁷. Zjawisko to dotyczy zarówno współwystępowania ceramiki obu tych kultur w jednych zespołach, jak również kontynuacji cech stylistycznych kultury pomorskiej w ceramice wczesnych faz kultury przeworskiej.

3. CHRONOLOGIA

Przedstawiony materiał z osady w Bębnowie na st. 2 ma jedynie charakter cząstkowy i nie jest z pewnością adekwatny dla całości tego stanowiska. Większość z 27 odkrytych obiektów osadniczych należy do kultury łużyckiej z różnych jej okresów. Początki osadnictwa na st. 2 przypadają zapewne na III okres epoki brązu (część materiałów z paleniska 8 i palenisko 11), co niezależnie od form

²⁴ „Informator Archeologiczny”, 1980, s. 68-69; 1981, s. 83-84; 1982, s. 87-88.

²⁵ B. Abramek, *Wielookresowe...*, s. 53-57.

²⁶ B. Abramek, *Kultura przeworska nad górną Wartą*, PMMAE, nr 32, 1985, s. 87-90.

²⁷ Materiał znany mi z autopsji pochodzi z badań M. Jażdżewskiej z Muzeum w Pabianicach.

ceramiki, potwierdza odkrycie w pobliżu osady grobu ciałopalnego wyposażonego w popielnicę z misą datowanego właśnie na ten okres²⁸. Podobnie datowane zabytki znamy także z sąsiedniego Walkowa²⁹. Kolejne obiekty oznaczone nr 22-24 datowane są na IV okres epoki brązu. Z tego czasu pochodzą także groby ciałopalne odkrywane wcześniej na wspomnianym już cmentarzysku w Bębnowie³⁰. Pozostałe obiekty przypisane kulturze łużyckiej datowane są ogólnie na schyłek epoki brązu, ale nie można wykluczyć również okresu halszackiego i wczesnego okresu lateńskiego. Pozyskany w trakcie badań materiał jest zbyt fragmentaryczny i mało charakterystyczny (zwłaszcza ułamki brzuśców bez zdobnictwa), przeto nie daje podstaw do bardziej dokładnego datowania.

Kolejne ślady osadnictwa, czy też tylko penetracji tego miejsca przez przedstawicieli kultury pomorskiej, przypadają najprawdopodobniej na wczesny okres lateński (zwłaszcza V-IV wiek p.n.e.). Z tego właśnie czasu pochodzą 2 osady i 2 cmentarzyska wymienionej kultury usytuowane po przeciwnej stronie Warty w Strobinie. Nie można wykluczyć, iż dalsze badania na omawianej osadzie ujawnią także obiekty związane z kulturą pomorską.

Ceramika kultury przeworskiej reprezentuje ostatnią fazę osadniczą na st. 2 w Bębnowie. Jest ona w jakimś stopniu współczesna najstarszym grobom z pobliskiego cmentarzyska na st. 7 w Konopnicy datowanym na fazy A_2 - A_3 . Część grobów późnolateńskich, które skupiały się w południowej części tego cmentarzyska, uległo zniszczeniu podczas kopania rowu przeciwpancernego, a zatem nie możemy wykluczyć obecności grobów jeszcze starszych z faz A_1 - A_2 . Datowanie ceramiki znalezione w obiektach nr 5 i 20 na fazy A_1 - A_2 opieramy wyłącznie na formach naczyń, analogiach wśród materiałów środkowopolskich, właściwościach morfologicznych gliny, a także stylistycznych nawiązaniach do kultury pomorskiej. Nie znamy, jak dotąd, stanowisk z zapinkami odmian A-B³¹, wyznaczającymi najstarszą fazę kultury przeworskiej. Brak ich, wcale nie musi oznaczać późniejszego pojawienia się tej kultury w tym rejonie górnej Warty. Dalsze badania na osadach w Bębnowie i Rychłolicach mogą dostarczyć argumentów na rzecz hipotezy o wczesnym pojawieniu się tu kultury przeworskiej, odpowiadającej fazie A_1 .

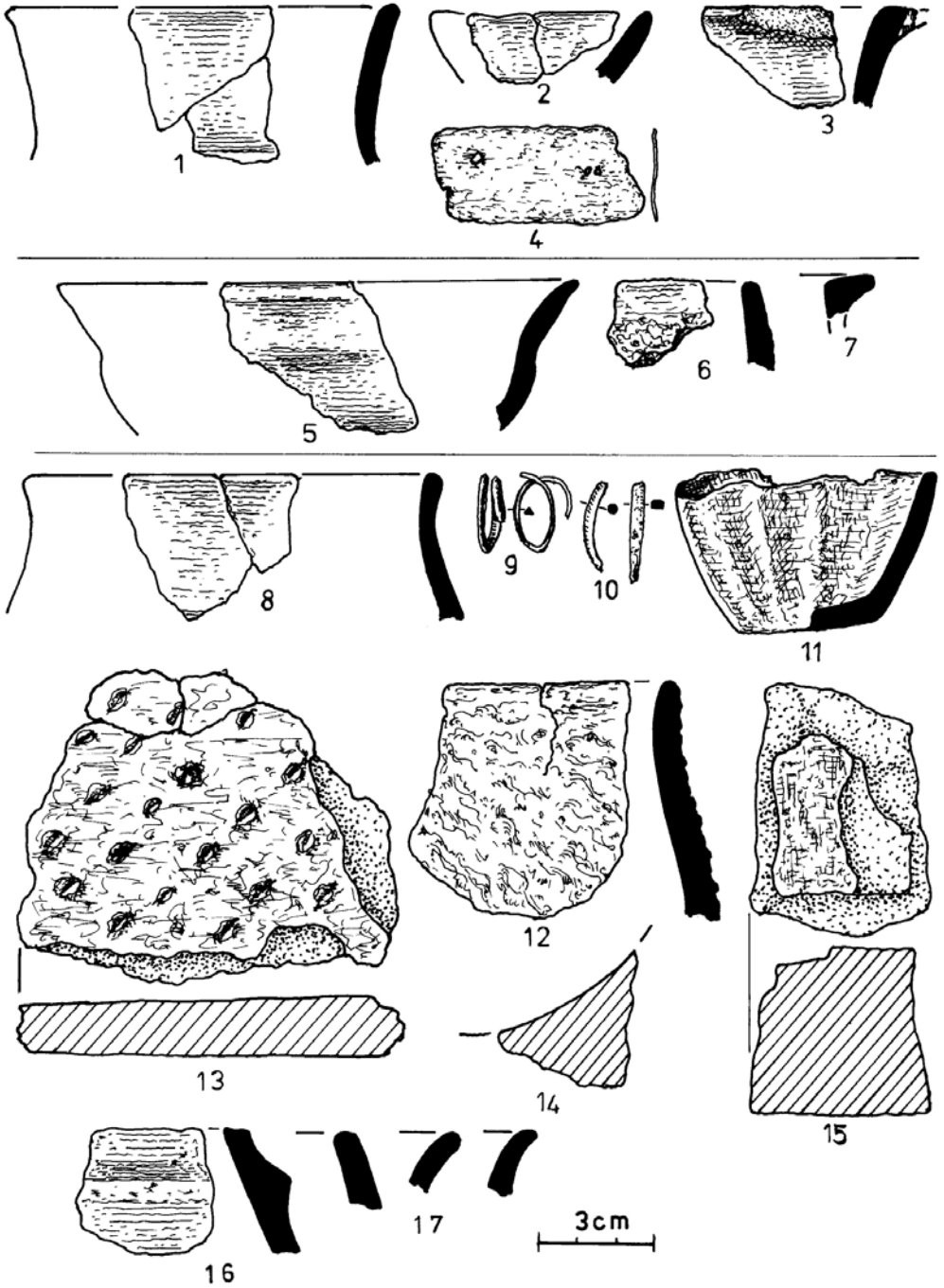
---

²⁸ Grób odkryto przypadkowo wiosną 2004 r., a jego wyposażenie znajduje się w Muzeum Ziemi Wieluńskiej.

²⁹ H. W i k l a k, *Początki...*, s.102.

³⁰ Tamże, s. 105.

³¹ T. Dą b r o w s k a, *Wczesne...*, ryc. 2, s. 27-28.

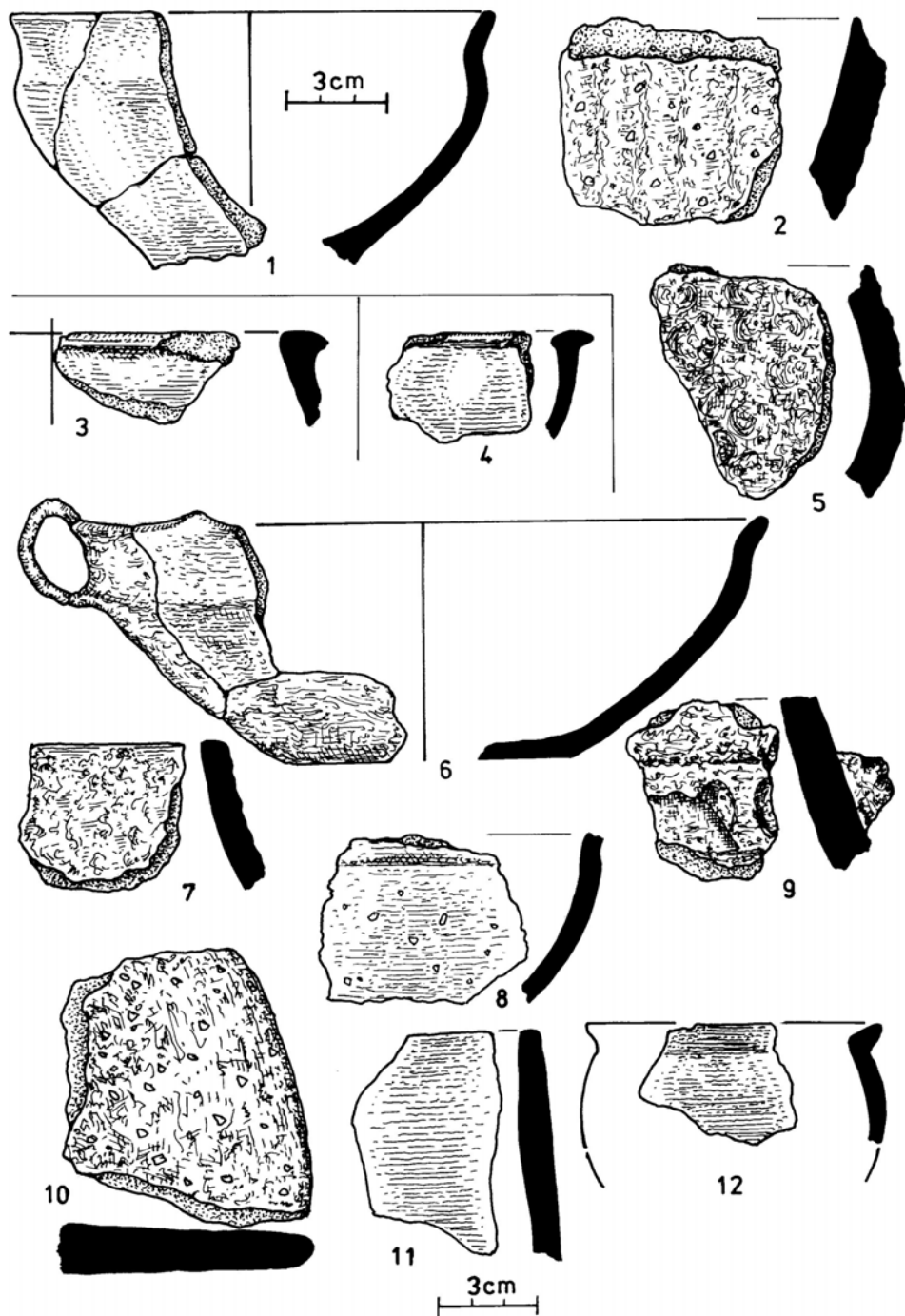

Tablica I
Bębnów, st. 2, pow. Wieluń. Jama 1: 1-4, jama 2: 5-7, jama 3: 8-17.

Tablica II

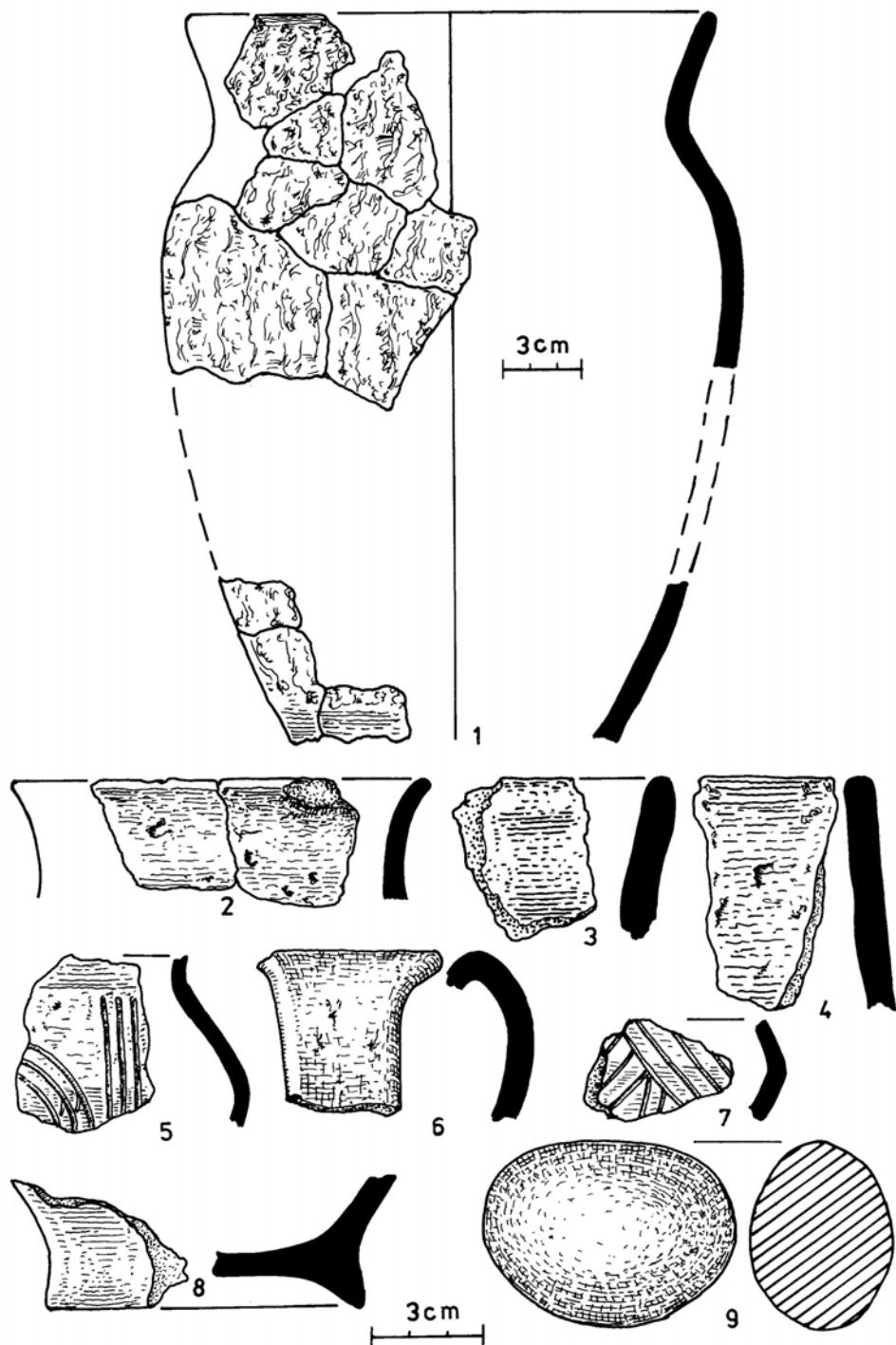
Bębnow, st. 2, pow. Wieluń. Palenisko 5: 1-2, palenisko 6: 3-5, jama 7: 6-9, palenisko 8: 10-27.

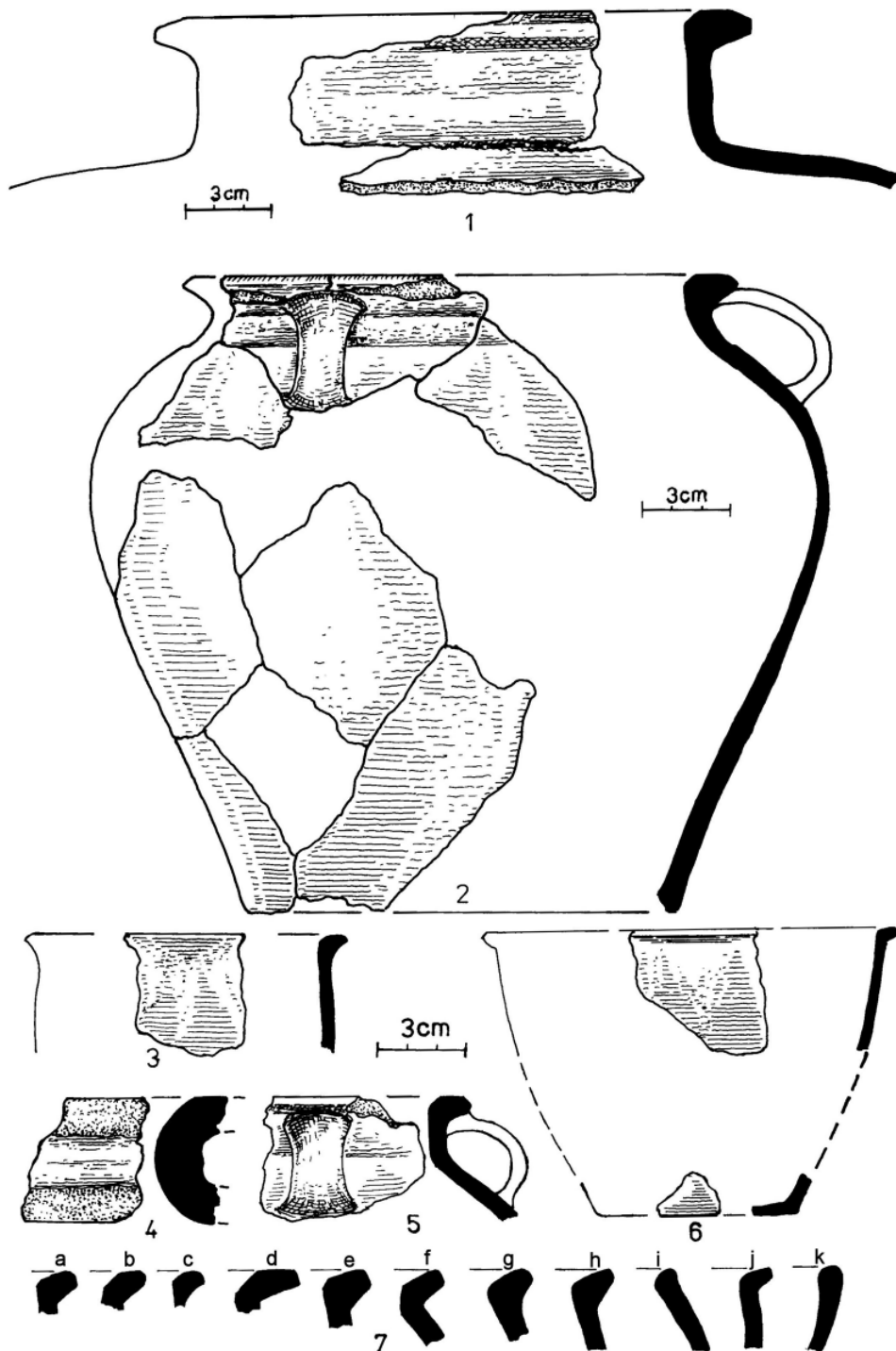
Tablica III

Bębnów, st. 2, pow. Wieluń. Jama 9: 1-2, 5, jama 12: 3, jama 18: 4, palenisko 19: 6-12.

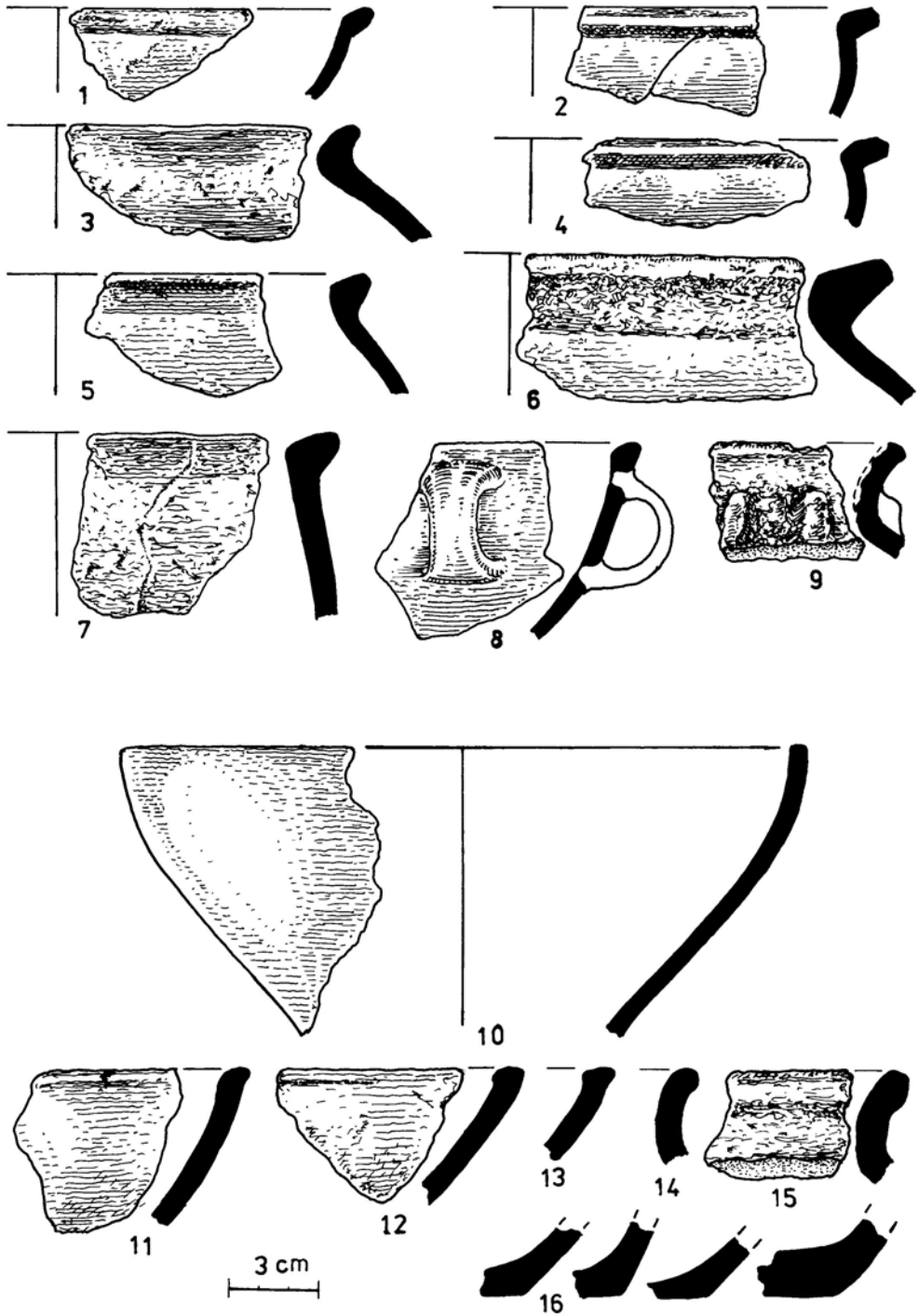

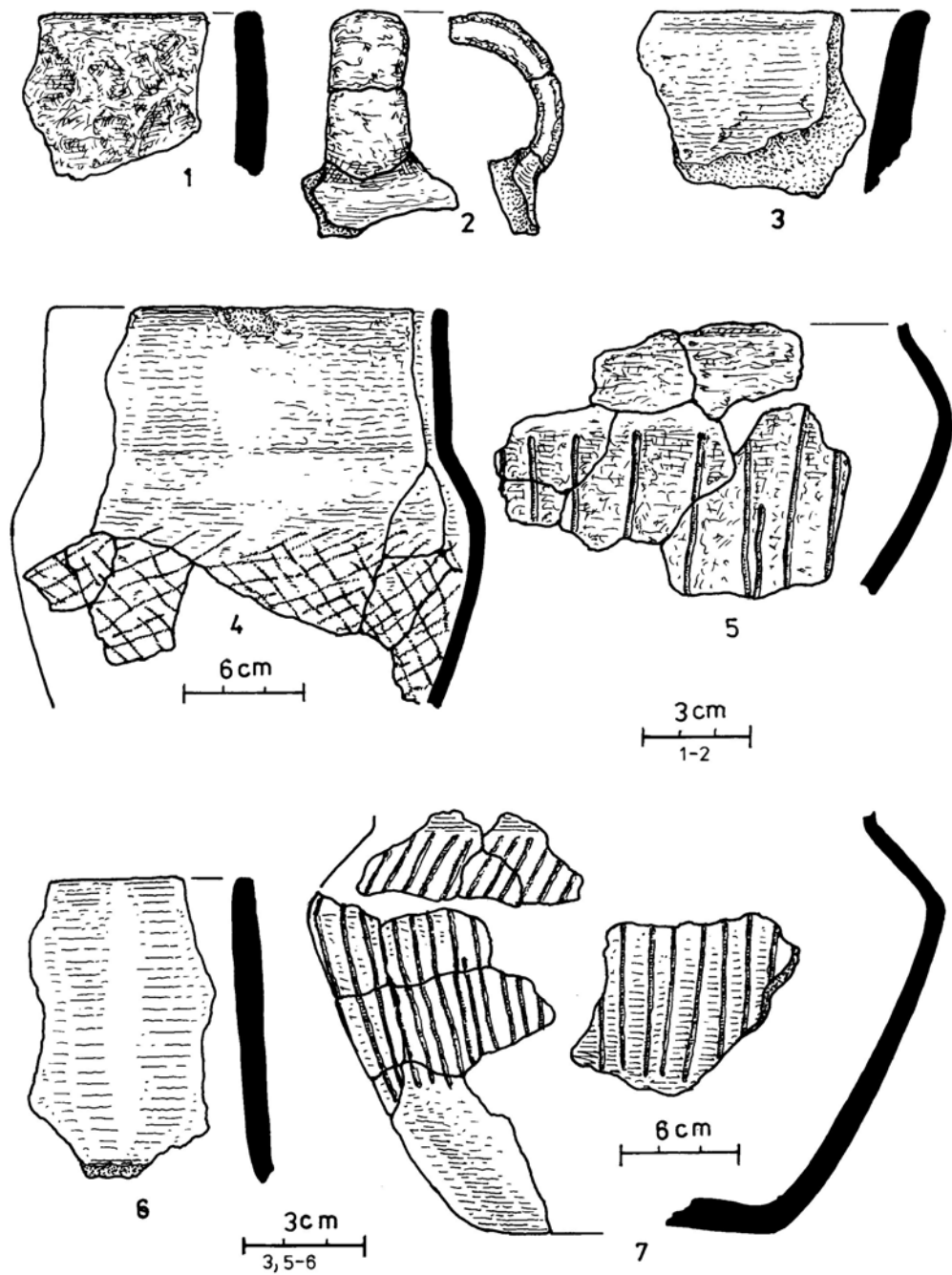
Tablica IV
 Bębnow, st. 2, pow. Wieluń. Palenisko 11: 1-9.

Tablica V
 Bębnów, st. 2, pow. Wieluń. Jama 20: 1-7.

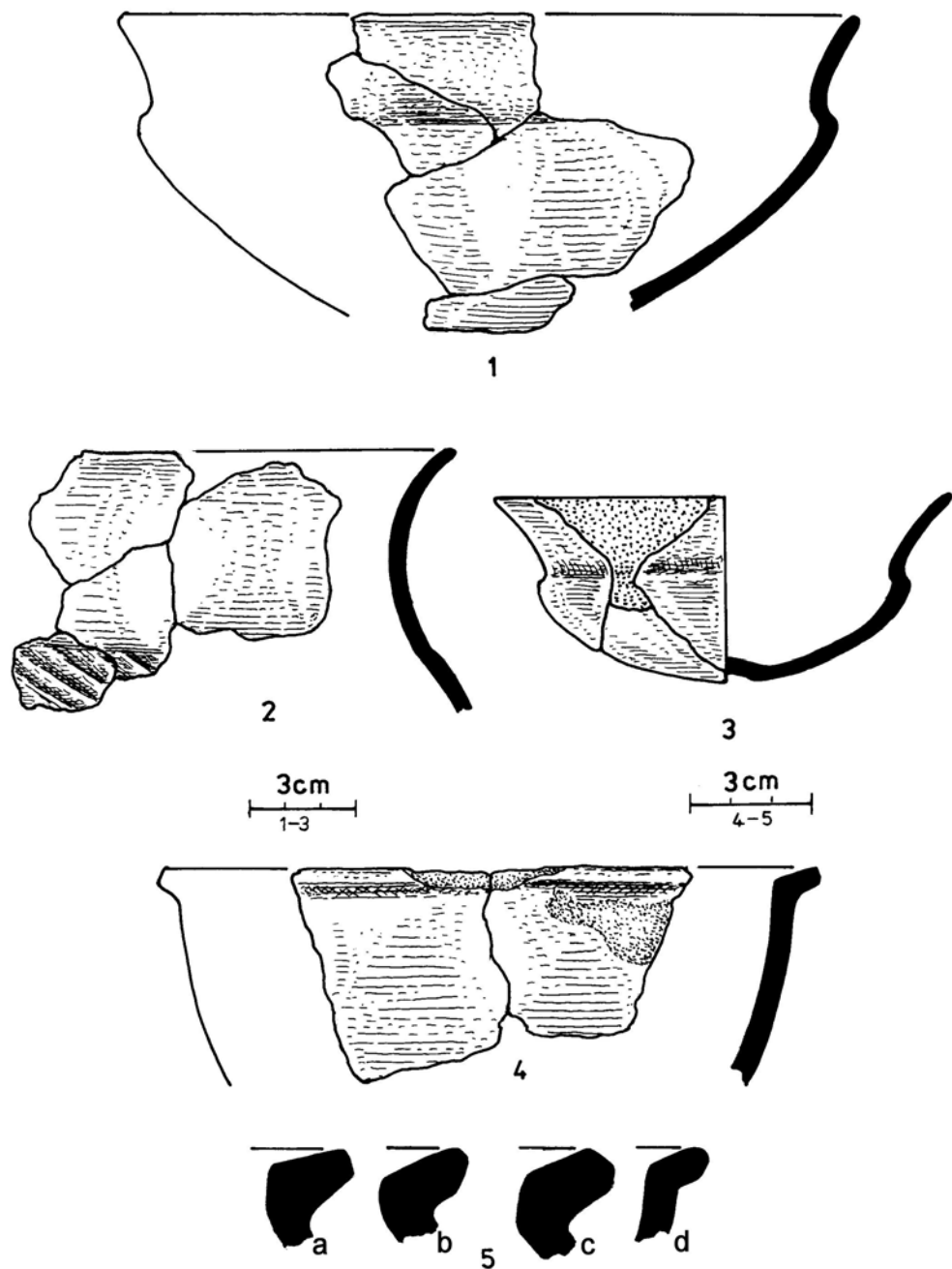

Tablica VI
 Bębnow, st. 2, pow. Wieluń. Jama 20: 1-16.

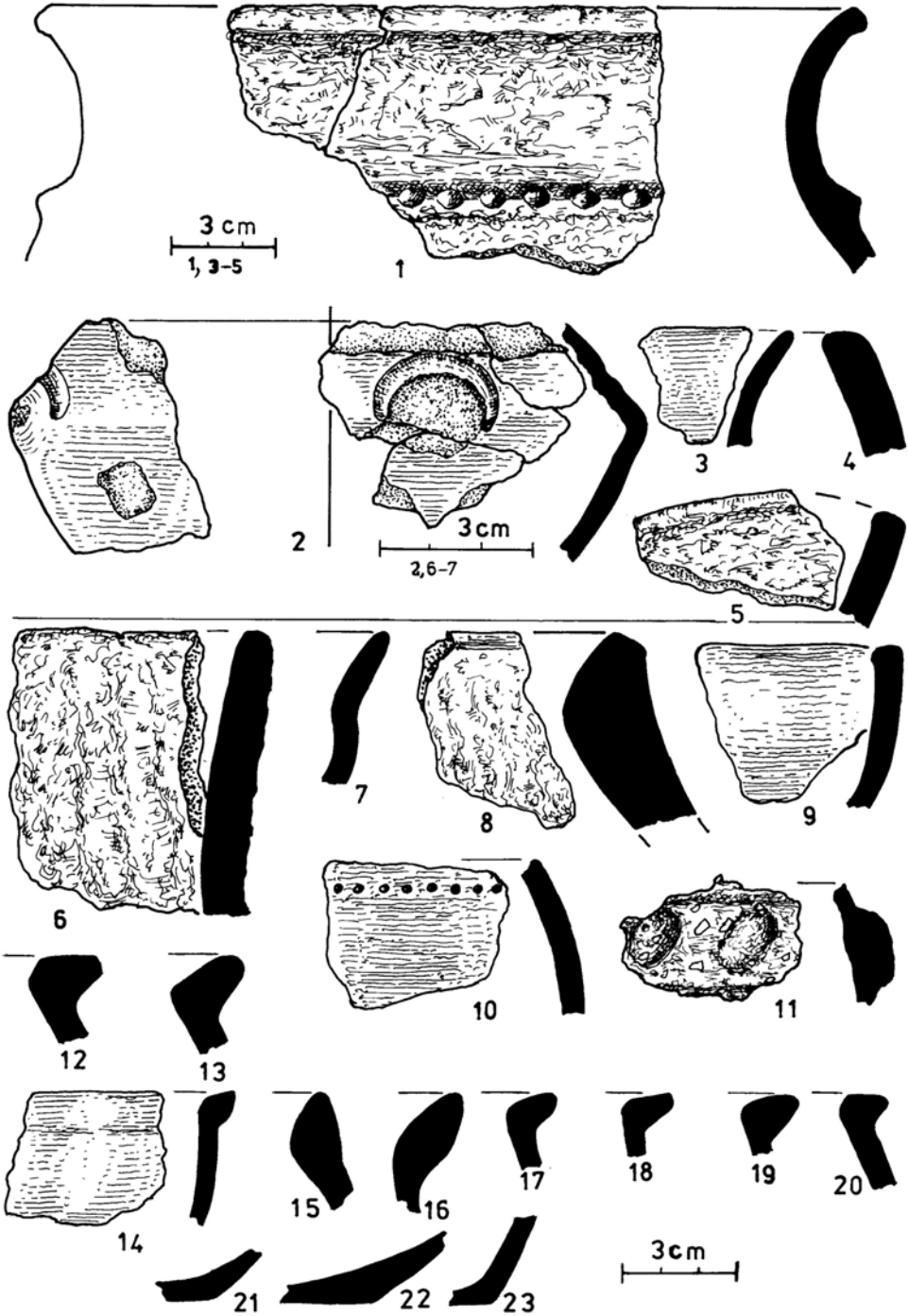
Tablica VII

Bębnów, st. 2, pow. Wieluń. Jama 21: 1-2, jama 22: 3, palenisko 23: 4-7.

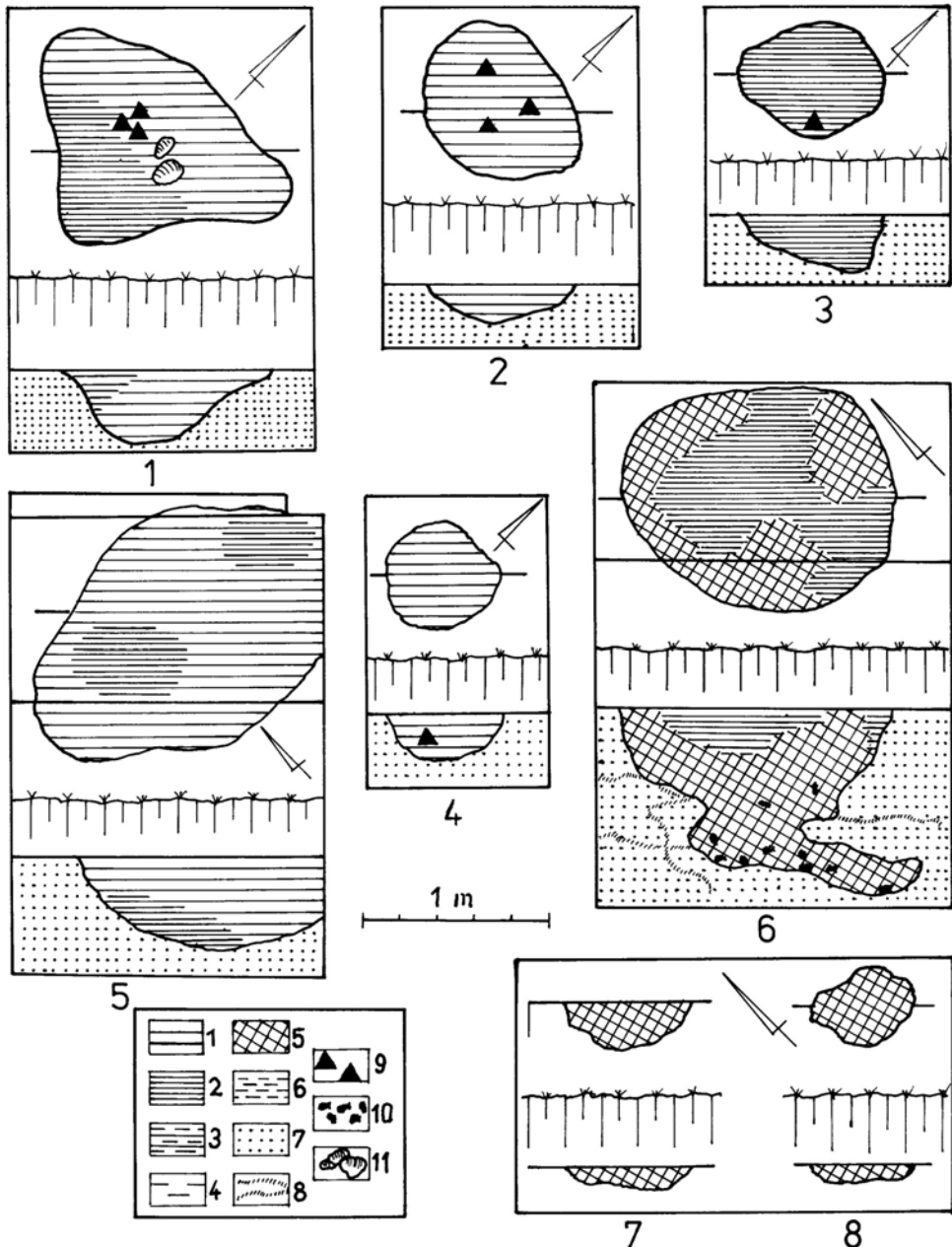

Tablica VIII

Bębnow, st. 2, pow. Wieluń. Jama 24: 1-3, skupisko kamieni (palenisko): 4-5

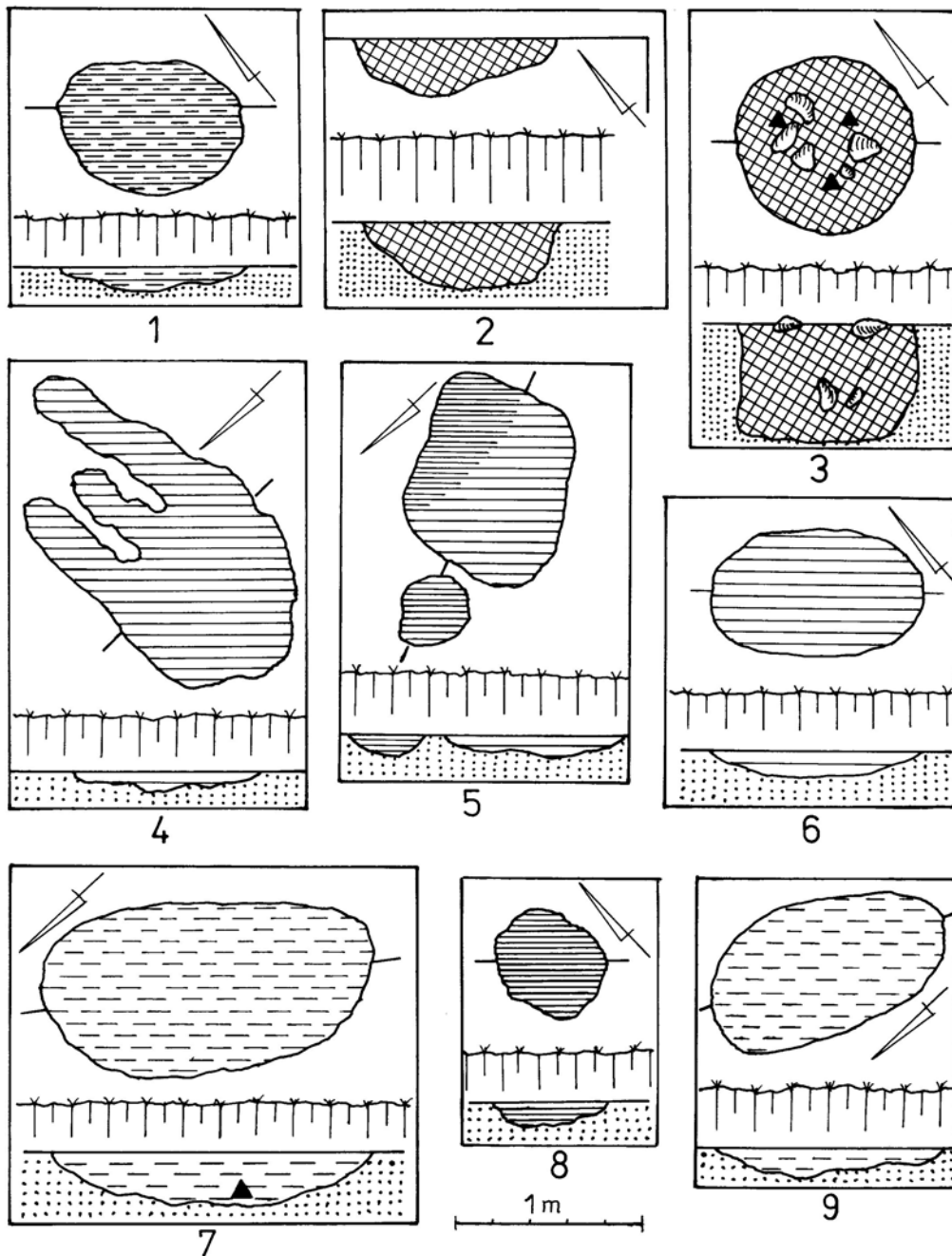

Tablica IX
Bębnow, st. 2, pow. Wieluń. Skupisko ceramiki z wykopu IV: 1-5, materiały luźne: 6-23.

Tablica X

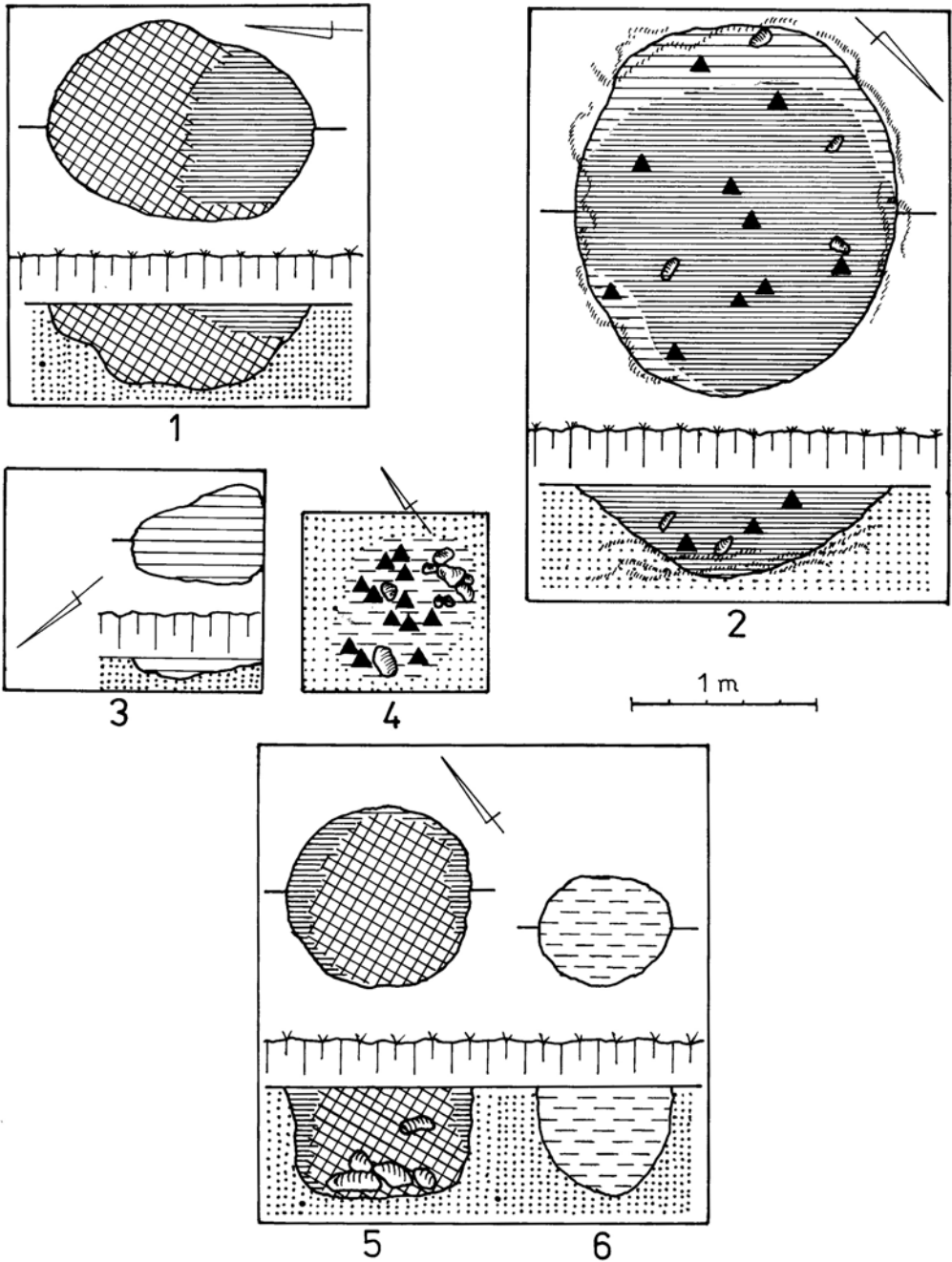
Bębnow, st. 2, pow. Wieluń. Rzuty poziome i przekroje obiektów. Jama 1: 1, jama 2: 2, jama 3: 3, jama 4: 4, palenisko 5: 7, palenisko 6: 8, jama 7: 5, palenisko 8: 6. Legenda: 1 – ziemia brunatna, 2 – ziemia ciemnobrunatna, 3 – ziemia ciemnobrązowa, 4 – ziemia szarobrązowa, 5 – ziemia czarna, 6 – czerwona glina, 7 – żółty piasek, 8 – stwardniałe wężyki brązowej ziemi, 9 – ceramika, 10 – węgle drzewne, 11 – kamienie.

Tablica XI

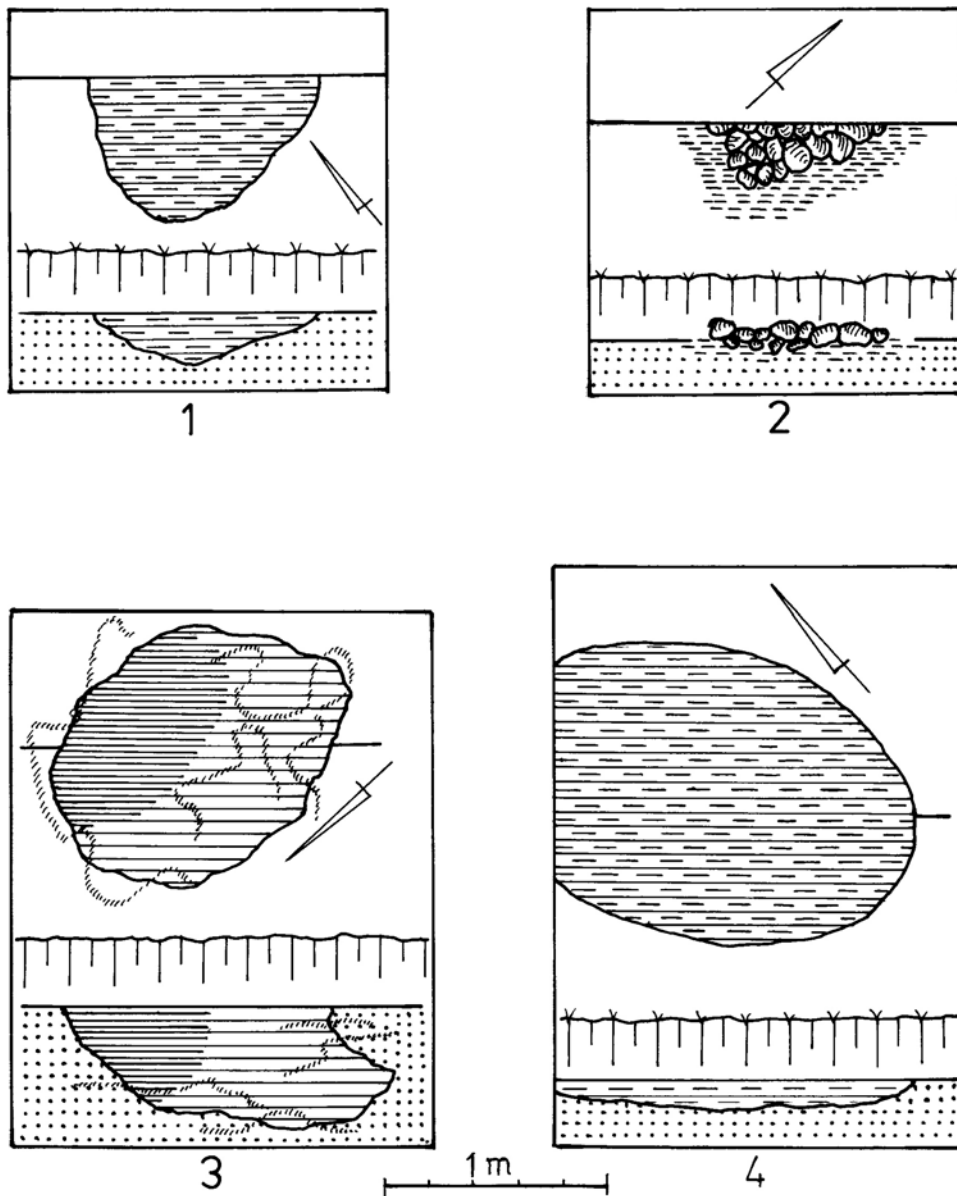
Bębnów, st. 2, pow. Wieluń. Jama 9: 1, palenisko 10: 2, palenisko 11: 3, jama 12: 6, jamy 13-14: 5, jama 15: 4, jama 16: 9, jama 17: 8, jama 18: 7.

Tablica XII

Bębnow, st. 2, pow. Wieluń. Palenisko 19: 1, jama 20: 2, jama 21: 3, jama 22: 6, palenisko 23: 5, skupisko ceramiki z wykopu IV: 4.

Tablica XIII

Będnów, st. 2, pow. Wieluń. Jama 24: 1, skupisko kamieni na glinie: 2, jama 26: 3, jama 27: 4.